రామాయణ పరమార్థం

డాక్టర్
ఇలపావులూరి
పాండురంగారావు

ఎస్. నారాయణరెడ్డి

రామాయణ పరమార్థం

రచన :

డా॥ ఇలపావులూరి పాండురంగారావు

ప్రచురణ నెం. 62

రిజిష్టర్డ్ నెం. 1/64

యువభారతి

సాహితీ సాంస్కృతిక సంస్థ
5, కింగ్స్‌వే, సికిందరాబాదు-3

మా మాట

వాల్మీకి రామాయణం ఆదికావ్యం. మహాకావ్యం. భారతీయుల దైనందిన జీవితంలో పెనవేసుకొనిపోయిన కావ్యం. భారతీయుల ఆదర్శాలకూ సాంస్కృతిక మర్యాదలకూ మణిదర్పణం. రామాయణాన్ని సమగ్రంగా చదువనివారు భారతీయ సాహిత్య ప్రమాణాలమాట అటుంచి వారి అంతరాత్మను సందర్శించలేరు. అన్ని భారతీయ భాషల్లోనూ రామాయణం అవతరించింది. ఆయా ప్రాంతాల ప్రజల్లో బహుళ ప్రాచుర్యాన్ని అందుకున్న ఇతర కథలను కూడా సంతరించుకున్నది. ఇక నిరక్షరాస్యులైన జానపదులు రామాయణ కథలో తమను చూసుకున్నారు. తమకు అనుకూలంగా పాటలుగా ఆటలుగా మలచుకున్నారు. భారతదేశ ప్రజలకు సేవచేయాలనుకునే వారు రామాయణాన్ని చక్కగా అవగతం చేసుకోవాలి.

1977లో యువభారతి వివిధ భాషలలో వెలసిన రామాయణాన్ని గూర్చి విద్వాంసులచేత ఉపన్యాసాలిప్పించి 'రామాయణ సుధాలహరి'గా రూపొందించి ప్రచురించింది. ఇప్పుడు రామాయణం అవశ్య పఠనీయ గ్రంథంగా రూపొందిన తీరుతెన్నులను గూర్చి, రామాయణం వ్యంజిస్తున్న జీవిత సాహిత్య యాథార్థ్యాలను గూర్చి సరళ సుందరమైన శైలిలో డా॥ ఇలపావులూరి పాండురంగారావుగారు వ్రాసిన 'రామాయణ పరమార్థము' అనే గ్రంథాన్ని అందిస్తున్నాము. డా॥ పాండురంగారావు గారు హిందీలో పరిశోధన సాగించి డాక్టరేటు పట్టా పొందిన మొట్టమొదటి తెలుగువారు. ఆర్షసాహితిని ఆకళించుకున్న మనీషులు. హిందీ, తెలుగు, సంస్కృతం, ఇంగ్లీషు భాషలలో చక్కని అభినివేశాన్ని సంపాదించుకున్నవారు. మితహిత వాగ్విలాసులు. ఆధ్యాత్మ విద్యాపారంగతులు. సుప్రసిద్ధ హిందీకవి జయశంకరప్రసాద్ 'కామాయని' కావ్యాన్ని చక్కని తెలుగులో అందించిన ఉభయభాషా విశారదులు. హిందీలో 'కామాక్షీ విలాసం' అనే కావ్యాన్ని రచించి కంచి కామకోటి పీఠాధిపతులచే 'కవిరత్న' బిరుదును పొందగలిగిన మహిత కవితాసంపత్సమేతులు. సూర్‌దాస్ కవితా వైభవాన్ని వ్రాసి యువభారతికి ప్రచురించే అవకాశాన్ని కల్పించినవారు.

రామాయణ పరమార్థం

రచన :

డా॥ ఇలపావులూరి పాండురంగారావు

ప్రచురణ

రిజిష్టర్డ్ నెం. 1/64

యువభారతి

సాహితీసాంస్కృతికసంస్థ

5, కింగ్స్‌వే, సికిందరాబాదు-3

మా మాట

వాల్మీకి రామాయణం ఆదికావ్యం. మహాకావ్యం. భారతీయుల దైనందిన జీవితంలో పెనవేసుకొనిపోయిన కావ్యం. భారతీయుల ఆదర్శాలకూ సాంస్కృతిక మర్యాదలకూ మణిదర్పణం. రామాయణాన్ని సమగ్రంగా చదువనివారు భారతీయ సాహిత్య ప్రమాణాలమాట అటుంచి వారి అంతరాత్మను సందర్శించ లేరు. అన్ని భారతీయ భాషల్లోనూ రామాయణం అవతరించింది. ఆయా ప్రాంతాల ప్రజల్లో బహుళ ప్రాచుర్యాన్ని అందుకున్న ఇతర కథలను కూడా సంతరించుకున్నది. ఇక నిరక్షరాస్యులైన జానపదులు రామాయణ కథలో తమను చూసుకున్నారు. తమకు అనుకూలంగా పాటలుగా ఆటలుగా మలచుకున్నారు. భారతదేశ ప్రజలకు సేవచేయాలనుకునే వారు రామాయణాన్ని చక్కగా అవగతం చేసుకోవాలి.

1977లో యువభారతి వివిధ భాషలలో వెలసిన రామాయణాన్ని గూర్చి విద్వాంసులచేత ఉపన్యాసా లిపించి 'రామాయణ సుధాలహరి'గా రూపొందించి ప్రచురించింది. ఇప్పుడు రామాయణం అవశ్య పఠనీయ గ్రంథంగా రూపొందిన తీరుతెన్నులను గూర్చి. రామాయణం వ్యంజిస్తున్న జీవిత సాహిత్య యాథార్థ్యాలను గూర్చి సరళ సుందరమైన శైలిలో డా॥ ఇలపావులూరి పాండురంగారావుగారు వ్రాసిన 'రామాయణ పరమార్థము' అనే గ్రంథాన్ని అందిస్తున్నాము డా॥ పాండురంగారావు గారు హిందీలో పరిశోధన సాగించి డాక్టరేటు పట్టా పొందిన మొట్టమొదటి తెలుగువారు. ఆర్షసాహితిని ఆకళించుకున్న మనీషులు. హిందీ. తెలుగు, సంస్కృతం, ఇంగ్లీషు భాషలలో చక్కని అభినివేశాన్ని సంపాదించుకున్నావారు. మితహిత వాగ్విలాసులు. ఆధ్యాత్మ విద్యాపారంగతులు. సుప్రసిద్ధ హిందీకవి జయశంకరప్రసాద్ 'కామాయని' కావ్యాన్ని చక్కని తెలుగులో అందించిన ఉభయభాషా విశారదులు. హిందీలో 'కామాక్షీ విలాస్' అనే కావ్యాన్ని రచించి కంచి కామకోటి పీఠాధిపతులచే 'కవిరత్న' బిరుదుకు పొందగలిగిన మహిత కవితాసంవత్సమేతులు. సూర్‌దాస్ కవితా వైభవాన్ని వ్రాసి యువభారతికి ప్రచురించే అవకాశాన్ని కల్పించినవారు.

మా 'యువభారతీ'యులకు అత్యంతాత్మీయులు. మేము నిర్వహిస్తున్న సాహిత్యోద్యమానికి ఆశీరమృతాన్ని అందిస్తున్న సహృదయులు. 'రామాయణ పరమార్థాన్ని' మా అభ్యర్థనను మన్నించి, వ్రాసి ఇచ్చినందుకు వారికి మా భక్తిపూర్వకాభివందనములను తెలియజేయుచున్నాము. మన సంస్కృతిని అర్థంచేసుకోవటానికి ఇలాంటి గ్రంథాలు మరికొన్ని వ్రాసి యువభారతి ద్వారా అందించాలనే వారి ఉదాత్తాశయం ఫలించాలని ఆకాంక్షిస్తున్నాము.

పుస్తకానికి ముందుమాట వ్రాసి మమ్ము ఆశీర్వదించిన మిత్రులు, మా ప్రధానసంపాదకులు డా॥ జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం గారికి మా హార్దికాభివందనములు.

ముద్రణకు తెల్లకాగితం దొరకని ఈ గడ్డు రోజులలో పుస్తక ముద్రణకు అవసరమయిన తెల్లకాగితాన్ని సరసమయిన ధరకందించి సహకరించిన 'భారత ప్రభుత్వం' వారికి, ఆంధ్రప్రదేశ్ పాఠ్యపుస్తక ముద్రణాలయాధిపతులకు మా కృతజ్ఞతలు.

ముఖచిత్రాన్ని ముచ్చటగా తీర్చి దిద్దిన ప్రముఖ కళాకారులు శ్రీ శీలా వీర్రాజుగారికి మా నమస్సుమాంజలులు.

పుస్తకాన్ని అందంగా ముద్రించి యిచ్చిన మురళీప్రెస్ వారికి, ముఖ్యంగా అధినేత శ్రీ టి. ఆనంద్ గారికి, శ్రీనివాస్ గారికీ బ్లాకులను తయారు చేసి సకాలంలో అందించిన శ్రీ విజయ ప్రోసెస్ అధినేత శ్రీ సీతారామయ్య గారికి, ముఖచిత్రాన్ని ముచ్చటగా ముద్రించి అందించిన గీతా ఆర్ట్ ప్రింటర్స్ అధినేత శ్రీ బోస్ గారికి మా కృతజ్ఞతలు.

భాషాబంధువులు 'యువభారతి' నిర్వహిస్తున్న సాహిత్యోద్యమాన్ని ప్రోత్సహిస్తూనే ఉంటారని ఆకాంక్షిస్తున్నాము.

ఇకవెంటి కృష్ణమూర్తి
అధ్యక్షుడు – యువభారతి

రౌద్రి శ్రీరామనవమి
25-3-1980

మాట వరుస

దాదాపు అయిదారు సంవత్సరాల నాటిమాట. కంచి కామకోటి పీఠాధిపతులై శ్రీ జయేంద్ర సరస్వతీ గురువర్యులు ఢిల్లీ విచ్చేసినపుడు వారికి స్వాగతంచెప్పే సదవకాశం నాకు లభించింది. అంతకుముందు వారితో బొత్తుగా పరిచయం లేకపోయినా ఆ కొద్ది క్షణాల్లోనే వారు నా స్వాగత వాక్యాల్లోని సారస్యాన్ని గ్రహించి నన్ను అనిర్వచనీయమైన వాత్సల్యంతో అనుగ్రహించారు. వారి చిద్విలాసంలో చిరస్థాయిగా నిలిచిపోయిన నా వాగ్విలాసం ఆతర్వాత కొద్ది రోజులకే 'శ్రీ కామాక్షి విలాస'మనే పౌరాణిక కావ్యంగా హిందీ భాషలో రూపొందింది. భగవత్పాదుల భవ్యముద్ర నా హృదయంలో అంకితమవుతూవున్న సమయంలోనే పుట్టపర్తి నుంచి శ్రీ సత్యసాయిబాబా ఢిల్లీ వస్తున్నారని, వారు వేదికపై చేసే ప్రవచనాలను నేను జనసామాన్యానికి అందుబాటులో ఉండే హిందీలో అనువదించాలని ఆదేశం అందింది. దానితో బాబాకు వాక్సారథిగా నేను చేసిన పరిచర్య వారి ప్రేమకు నన్ను పాత్రుణ్ణి చేసింది. ఈ రెండు సంఘటనలు ఒకదాని వెంట ఒకటి జరగటంతో ఢిల్లీలో అటు శంకరాచార్య శిష్యులకు, ఇటు బాబా భక్తులకు నామీద అంతులేని అభిమానం ఏర్పడింది.

ఒకనాడు సాయంత్రం కొందరు తెలుగుసోదరులు మా యింటికివచ్చి ఏదో ఒక రోజు ఏదో ఒక విషయాన్ని గురించి ఏవోకొన్ని మాటలు చెబితే వినాలని చాలామందికి కుతూహలంగా ఉందని అన్నారు. ఆ సంభాషణలో నాకు అచ్చమయిన ఆత్మీయతతోపాటు స్వచ్ఛమయిన సంకల్పం గోచరించింది. దాన్ని శివసంకల్పంగా భావించి 'అలాగే' అన్నాను. అందరం కలుసుకున్న తర్వాత అందరి ముఖాలుచూస్తే ఎందుకో రామాయణాన్ని గురించి మాట్లాడుకోవాలనిపించింది. మామూలు సంభాషణశైలిలో మాట వరుసగా రెండు మూడు గంటలు రామాయణ పరమార్థాన్ని గురించి ఏవేవో చెప్పుకుంటూ కులాసాగా కాలం గడిపాం. అందరి కోరికపై అలాంటి సమావేశాలు మరి మూడు జరిగాయి. రామాయణంలోని శక్తి తత్త్వం, భక్తితత్త్వం, రక్తి తత్త్వం-ఆ మూడు సమావేశాల్లో ముచ్చటించుకున్నాం. ఆ తర్వాత ఉపనిషత్తులు, భగవద్గీతలు, సహస్రనామాలు-ఇలా చాలా విషయాలమీద చాలా సమావేశాలు జరిగాయి. శరన్నవరాత్రాల్లో సుందరకాండను గురించి నాలుగు రోజులు జరిగిన చర్చలు కరోల్‌బాగ్‌లో సుందరరావుగారి 'బస'ను సుందర విల

యంగా రూపొందించాయి. ఆ క్షణాలు ఎలా గడిచాయో అనంతకాలంలోని ఆ క్షణాలకే తెలుసు. ఈ చెప్పుకున్న మాటలన్నీ అక్షరరూపం తాలిస్తే బాగుంటుం దని అందరూ 'అక్షర భారతి' అనే చిన్న సంస్థను ఏర్పరచారు. 'ఆదిత్య హృదయం' అనే చిన్న పుస్తకంకూడా అచ్చువేశారు. ఆ తర్వాత కొద్ది రోజులకు యం. శేషాచలం కంపెనీ మేనేజరు శ్రీ యం. యస్. రావుగారు ఆదిత్యహృద యమేకాక 'ఆది-అనాది', 'విష్ణుసహస్రనామం', 'లలితా సహస్రనామం', 'గీతా మృతం'-అని అయిదు పుస్తకాలు ప్రాగ్భారతీ ప్రచురణల పేరిట అచ్చువేసి అధ్యా త్మిక జిజ్ఞాసువులకు అపారమైన సేవ చేశారు. 'గీతామృతం' వారి చివరి ప్రచురణ. ఈ ప్రాగ్భారతి ప్రచురణలు అయిదూ అక్షరభారతిలో బీజాక్షరాలను సంతరించు కుని వికసించినవే. ఒక్క 'రామాయణం' తప్ప అక్షరభారతిలో చర్చించుకున్న విషయాలన్నీ ప్రాగ్భారతి ప్రచురణల్లో వచ్చినట్టే. ఈ రామాయణ పరమార్థాన్ని తెలుగు పాఠకులకు అందించాలనే ఆలోచన 'యువభారతి'కి ఏర్పడటం ఆనంద కరమైన విషయం. ప్రాగ్భారతి ప్రచురణలలోని నా 'పలుకుబడికి' పరవశించి అదే పద్ధతిలో అందరికీ అందుబాటులోఉండే భాషలో రామాయణాన్ని గురించి వ్రాయ వలసిందని యువభారతి అధ్యక్షులు డా. ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తిగారు ఎంతో ఆప్యాయంగా నన్ను కోరారు. దానికి పర్యవసానమే యీ 'రామాయణ పర మార్థం'.

పరమార్థాన్ని వివరించేముందు ఇలా స్వార్థంతో సొంత గొడవతో విసిగిం చటం సమంజసంకాదని నాకు తెలుసు. కాని రామాయణంతో నాకుగల అనుబం ధాన్ని వివరిస్తూ ముందు మాటగా రెండు మాటలు వ్రాయవలసిందని యువభారతి కార్యదర్శి నాగేశ్వరరావుగారు కోరారు. రామాయణం నాకు బహిఃప్రాణం. రామా యణం, భగవద్గీత నాకు సూర్యనాడి, చంద్రనాడి లాంటివి. నాకే కాదు. ప్రపంచం లోని ప్రతి ప్రాణికీ ప్రాణవాయువును ప్రసాదించగల పరమార్థం ఈ రెండు గ్రంథాల్లోఉంది. కాని గ్రహించగల శక్తికావాలి. అనుగ్రహం గ్రహణశక్తిని బట్టి లభిస్తుంది. ఇలాంటి ఉత్తమ గ్రంథంలోని గంధసారాన్ని పదిమందికి పంచిపెట్టా లని సంకల్పించిన యువభారతికి భారతావని ఋణపడి వుంటుంది. దీనికి నేను నిమిత్తమాత్రుణ్ణి కావటం నా అదృష్టం.

మహాశివరాత్రి
(14-2-1980)

ఇలపావులూరి పాండురంగారావు

ఎ టేల్ ఆఫ్ త్రీ సిటీస్

ఒక విధంగా చూస్తే రామాయణం మూడు నగరాల ముచ్చటైన కథ. ఆ మూడు నగరాలివి. 1. మిథిల. 2. అయోధ్య, 3. లంక. ఆ నగరాలు వాటి పాలకుల ప్రవృత్తికి ప్రతీకలు. మిథిల నేలే రాజు జనకుడు. ఆయన రాజ్యచక్రం త్రిప్పుతున్న బ్రహ్మజ్ఞాని. తామరాకుపై నీటిబిందువు. రాజర్షి. ఆయనకు కన్న సంతానం లేదు-సంసార విరక్తుడు కాబట్టి. దొరికిన బిడ్డ సీత పెంచిన సంతానం. మిథిలలో రెండు విశేషాలున్నాయి. ఒకటి శివధనుస్సు, రెండు సీత. సీత శివ ధనుస్సు నవలీలగా కదపగలిగింది. ఆమె మహామాయ. ఆమె తత్త్వము తెలిసిన వాడు జనకుడు. ఆమెకు తగిన పురుషుణ్ణి అన్వేషించ నారంభించాడాయన. 'శివుని విల్లు వంచినవాడు సీతకు భర్త' అని చాటించాడు. ఎందరో యత్నించారు శివుని విల్లెత్తటానికి. దాన్ని వంచటానికి. అందరూ విఫలులయ్యారు. శివుని విల్లెక్కుపెట్టినవాడు మహామాయావిజయాన్ని సాధింపగల వివేకుడని జనకుని విమర్శ. శ్రీరాముడు ఆ విల్లెత్తాడు. వంచాడు. త్రుటిలో రెండుగా విరిచాడుకూడా. జనకుడు సీతకు తగిన భర్త దొరికాడని సంతోషించాడు; పురుషాకృతిలో నున్న పురుషోత్తముని పోల్చుకున్నాడు.

రాముడు పురుషోత్తముడు. విల్లెత్తి మహామాయను భరించగలనని సూచించాడు. విల్లును వంచి మాయను నియమించగలనని నిరూపించాడు. వింటిని విరిచి మాయను జయించగలనని చాటి చెప్పాను. ఈ మూడు లక్షణాలనూ రాముడు రామాయణంలో ఆ తరువాత క్రమంగా ప్రకటించాడు. సీతను ప్రణయసూత్రంతో భార్యగా స్వీకరించి. వియోగంలో విప్రలంభాన్ని ప్రకటించాడు. కాని, అగ్నిపరీక్షతో నియమించాడు; ఉత్తరకాండలో అడవులలో పరిత్యజించాడు. రూపు కట్టిన ధర్మము రాముడు. అతనికి సీత ప్రాణము; కాని సీతకంటె ధర్మము ముఖ్యము. ధర్మధనువుతో అతడు మాయను జయించును. శివధనుర్భంగ వీరుడైన రాముని తత్త్వమును మిథిలయే మొదట వ్యాఖ్యానించినది.

మూడు నగరాల్లో అయోధ్యను రెండవదానిగా లెక్కించినా అది రామజీవితానికి ప్రధాన రంగం. ఆ నగరానికి ఏలిక దశరథుడు. దశేంద్రియాలను అదరించిన మనోరథానికి ఆయన ప్రతీక. ఆయన కెన్ని సంపదలున్నా కన్న

సంతానం లేదు. దాని కొరకు ఆయన పడని పాటులేదు; పట్టని వ్రతం లేదు. దశరథునికి ముగ్గురు భార్యలు. వారు: కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకేయి. వారు త్రిగుణాలకు ప్రతీకలు. కౌసల్య సత్త్వగుణం, కైకేయి రజోగుణం, సుమిత్ర తమోగుణం. సుమిత్ర, కౌసల్య నీడవలె వర్తించేది. కైకేయి మంథర మాటలను మన్నించేది. తమోగుణం సత్త్వగుణాన్ని ఆశ్రయిస్తే గౌరవాదరాలు పొందగలుగుతుంది. రజస్సు స్వార్థప్రేరితమైతే ప్రళయాన్ని సృష్టిస్తుంది. సత్త్వగుణం వల్ల సర్వలోక హితం చేకూరుతుంది. ఇట్టి ముగ్గురు భార్యల వలనా దశరథునకు సంతానం కలగలేదు. పురుషయత్నం విఫలమైంది; దైవానుకూల్యం కోసం యత్నం జరిగింది. పుత్రకామేష్టి సంతానలబ్ధికి తగిన ఉపాయమని సచివ ప్రేరితుడై దశరథుడు సంకల్పించాడు. సవనం సమాహిత సంకల్ప యాగానికి ప్రతీక. దానికి ఫలంగా యజ్ఞకుండం నుండి ప్రాజాపత్య పురుషుడు ఉదయించి పాయస భాండం అందించాడు.

దశరథుని సంకల్పంలో రెండు ప్రయోజనాలున్నాయి. ఒకటి ఇక్ష్వాకు వంశం నిలవటం; రెండు; కోసలరాజ్యానికి ధర్మప్రభువు ఏర్పడటం. మొదటిది స్వార్థం; రెండవది ప్రజాహితార్థం. ప్రజలు దశరథుని తరువాత ధర్మప్రభు వెవ్వడని ఆర్తిని వహించారు. యజ్ఞముఖాన ఆర్తిని హవిస్సులతో కలిపి దేవతల కందించారు. అనంతమైన ఆర్తి వినవచ్చినప్పుడే భగవంతుడు భూతలం మీద అవతరిస్తాడు.

ఆర్తి భూతలంమీదే కాదు, దేవలోకాల్లో కూడా అప్పుడు ఆవరించి ఉన్నది. రావణరాక్షస కృత్యాలను దేవతలందరూ బ్రహను ముందుంచుకొని, నారాయణునకు నివేదించుకొన్నారు. నారాయణుడు రావణుని సబాంధవంగా నాశనం చేయటానికి అవతరిస్తానని శపథం చేశాడు. దేవాంశలతో వానర బలం భూతలం మీద నిలిచింది. అయోధ్యకు కిష్కింద అనుబంధ నగరంగా ఆవత రించింది.

రామావతారానికి రెండు కారణాలున్నాయి. ఒకటి దైవకార్యం; రెండు; దశరథకార్యం. వీటిలో మొదటిది ముఖ్యం. రెండవది ఆనుషంగికం. రాముడు సాధించే కార్యాలను బట్టి దశరథునికి పాయసాన్ని రెండుగా విభజించాలన్న, సంకల్పం కలిగింది. మొదటి సగాన్ని కౌసల్య కిచ్చాడాయన; రెండవ సగాన్ని కైకకిచ్చాడు. సుమిత్ర మిగిలిపోయింది-ఆమెకు కౌసల్య భాగంలో సగం, కైక భాగంలోనూ సగం-ఇచ్చాడు. కౌసల్యకు రాముడు జనించాడు. ఆమె భాగంలోని సగంవలన సుమిత్రకు లక్ష్మణుడు పుట్టాడు. రామలక్ష్మణు లొకచెక్కలోని

ముక్కలు. అందుకే రాముని వదలి లక్ష్మణు డుండలేడు. కైకకు భరతుడు పుట్టాడు. కైక భాగంలోని సగం వలన సుమిత్రకు శత్రుఘ్నుడు కలిగాడు. వీరిరువురు కూడా ఒక చెక్కలోని ముక్కలే; జంటగా తిరిగే అన్నదమ్ములే. ఇక రామ భరతులు ఒక అఖండంలోని రెండు ఖండాలు. వీరిద్దరూ అవతార కార్యాలను పంచుకొనే అన్నదమ్ములు. రాముడు దేవతల కార్యమైన రావణ సంహారం చేయాలి ముందు. అందుకు కోసలరాజ్యం అడ్డం కారాదు. అందువలన రామపట్టాభిషేకం భంగంకాక తప్పదు. అయినా రాముడే రాజుగా ఉండాలి. ఈ విరోధాభాసాన్ని తొలగించి రామవనవాసకాలంలో రామ పాదుకలకు పట్టం కట్టి రాజ్యభారం నిర్వహించి దశరథ మనోరథాన్ని నిర్వహించే రామ ప్రతినిధి భరతుడు. రామ పట్టాభిషేకానంతరం కూడా భరతుడే యువరాజు.

రాముడు ధర్మం; లక్ష్మణుడు శ్రద్ధ; భరతుడు భక్తి; శత్రుఘ్నుడు శక్తి. ధర్మానికి అండ శ్రద్ధ; భక్తికి కవచం శక్తి. ఈ రెండు జంటలలో మొదటిది సాధింపవలసిన కార్యం అసాధ్యమైనది. అందువల్ల వారికి దైవ మంత్రశక్తులు కావాలి. వాటిని వారిరువురికీ సంతరించి పెట్టిన మహర్షి విశ్వామిత్రుడు. కౌశిక యాగరక్షణ ఘట్టంలో రామలక్ష్మణులు భావిరాక్షస విజయ సాధనాలైన శాస్త్రాస్త్రాలను, మంత్రశక్తులనూ సాధించటం గమనార్హం. పితృరాజ్య రక్షణైక వ్రతులైన భరత శత్రుఘ్నుల కీశక్తి యుక్తు లవసరం లేదు. రామభక్తియే వారి శక్తి.

రామాయణంలో రాముడు పుట్టింది మొదలు పట్టం కట్టుకొన్నంత వరకూ ఆయన సాధించింది దైవకార్యం. ఆ తరువాత ఉత్తర రామాయణంలో ఆయన నిర్వహించింది దశరథ సంకల్పం. తండ్రివలె రాముడు కూడా పుడమి నేలటానికి పుత్రులను కన్నాడు. వంశకీర్తిని నిలపటానికి దశరథుడు ప్రాణతుల్యుడైన కొడుకును, రాముడు ప్రాణతుల్యయైన వైదేహిని వనములపాలుచేశారు. పుత్ర వంతుడూ, కీర్తిమంతుడూ, ధర్మపాలకుడూ అయిన రాముడు దశరథ మనోరథ పూర్ణఫలం. ఆ ఫలం పండిన చేను అయోధ్య.

మూడో నగరం లంక. సంసారమగ్నుడైన జీవుడులాగా సముద్ర గర్భంలో నిలిచి ఉన్నదా నగరం. ఆ నగర పాలకుడు రావణుడు. అతి భయంకరుడు. అతడు దశగ్రీవుడు. అయోధ్యాధిపతి దశరథుడైతే-లంకాధిపతి దశగ్రీవుడు. గ్రీవం భోగాశకు చిహ్నం. దశేంద్రియాలతో అనుభవించాలని ఆరాటపడే జీవుడు రావణుడు. ఆ ఇచ్ఛయే అతణ్ణి ముల్లోకాలను జయింప చేసింది; దిశాధిపతులచే దాస్యం చేయించుకొన్నది. అనుభవేచ్ఛ అహంకార

రితమైనది. అహంకారి ముల్లోకాలను జయించినా తన ప్రకృతిని జయించ లేడు. అందువల్లనే అతడు శివధనుస్సు నెత్తలేక పోయాడు; సీతను వశంచేసు కోలేక పోయాడు. రావణుడు రాక్షస ప్రవృత్తి కలవాడు. పరమాత్ముని మెప్పించటానికి తనువులోని పంచభూత ప్రకృతిని తపింపజేయటం రాక్షస తపస్సుకు ముఖ్య లక్షణం. అలాగే నారాయణుడైన రాముణ్ణి పొందటానికి సీతను తపింప చేశాడు.

దశరథుడు తన ఆర్తితో భగవంతుణ్ణి భూతలానికి దింపాడు. అది సాత్త్వికమైన ఆర్తి. దశకంఠుడు అహంకారి కావటంచేత తాను ఆర్తిని ప్రక టించడు; సీతయం దార్తినిసృష్టిస్తాడు. ఆ రాముడు లంకకు వస్తాడని ఆ జీవుని తపన. ఉద్ధతుడైన రావణుని గూఢాహంకార వైరభక్తి ప్రవృత్తి విశేషమది.

సీతను దశకంఠుడు చెరపట్టి తెచ్చి అశోకవనంలో ఉంచుతాడు. తనను గూర్చి ఘనంగా చెప్పుకొని తనను స్వీకరింపుమని అడుగుతాడు. పరిచారికల చేత ప్రబోధం చేయిస్తాడు. ఫలితం లేదని తెలిసి సమయం కొరకు నిరీక్షిస్తాడు. సీతను కామించిన రావణుడు ఆమెను బలాత్కారం చేయలేదు. చేయలేడు కూడా. సీతా సౌముఖ్యం లేకపోతే అతని తల వేయి వ్రక్కలౌతుంది. అందు వల్ల ఆమె సౌముఖ్యాన్ని కోరతాడు. ఆమె వశమైతే ప్రకృతిని జయించిన పురుషుడౌతాడు. ఆమె వశంకాకపోతే ఆమెను రాముడే రక్షించుకుంటాడు. తాను ప్రకృతిని జయించలేనివాడు. పరమాత్మ సాన్నిధ్యం పొందటానికి సీత కారణమౌతుంది. ఆపని భక్తితోచేస్తే భగవంతుడు రక్షిస్తాడు. అదే అహంకారంతో చేస్తే తగినట్లు శిక్షిస్తాడు. ఆ శిక్ష అహంకారానికి ఆధారమైన అతని శరీరాన్ని కూల్చటం. మరణం అతని దైహికానుభవేచ్ఛకు సమాప్తి; అతని జీవుని వేదన అతని ముక్తికి సాధనం. రామునిచేతిలో చావు రావణుని కెంత శిక్షయో అంత వరం. వైరభక్తిలో శిక్షయే వరంగా మారుతుంది. వైరభక్తి మార్గంలో రాముని పొందే ప్రవృత్తికి లంక ప్రతీక.

రామాయణ మొకదర్శనం. ఎవరిదృష్టి ఎలాప్రసరిస్తే అది అలా ప్రత్యక్ష మౌతుంది. శ్రీ ఇలపావులూరి వారి దర్శనమీ గ్రంథం. రామ కథా నవనీతం.

రౌద్రి - శ్రీరామనవమి

24-3-1980

డా. జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యం

ప్రధాన సంపాదకుడు

రామాయణ పరమార్థం

అనుక్రమణిక

రాస నవమి

అవతారిక

శ్రీ రామ రామ రామేతి రమే రామే మనోరమే
సహస్ర నామ తత్తుల్యం రామ నామ వరాననే.

శ్రీరామచంద్రమూర్తి కళంకములేని కళానిధి. రామ నామం కమ్మని కర్ణ రసాయనం. రామాయణం పరమ రమణీయమైన అక్షర నీరాజనం. రామతత్త్వం, రామనామం, రామచరితం - ఈ మూడింటిని మేళవించి ముక్కంటి తన మగువకు 'శ్రీరామ రామ రామ' - అనే తిరుమంత్రం ఉపదేశించినట్లు తోస్తుంది. శ్రీరామ రామ రామ - అని శ్రీయుక్తంగా రామ నామాన్ని మూడుసార్లు స్మరిస్తే చాలట వెయ్యి నామాలతో వేవెలుగుల వేల్పును ధ్యానించినట్లవుతుందట. రామ శబ్దానికి ఇంతటి రమణీయత, మహనీయత, కమనీయత ఎలా వచ్చిందో పూర్తిగా అవగాహనం చేసుకోవాలంటే రామకథను, రామతత్త్వాన్ని భక్తితో, ఆసక్తితో పరిశీలించాలి.

ఇలా రామభద్రుని శీలశక్తి, సౌందర్యాలను త్రికరణశుద్ధితో భావించి సేవించి తరించిన తపోధనులలో త్యాగయ్య, తులసీదాసు, కబీరు లాంటి మహనీయు లనేకు లున్నారు, 'రామనామమే మేలు, రామచింతనే చాలు, - అని త్యాగయ్య చిన్నచిన్న మాటల్లో చిరంతన తత్త్వాన్ని చిలుకకు చెప్పినట్లు చెప్పాడు. అలాగే రామచరిత మానసాన్ని జన మానసంలో ప్రతిబింబింప జేసిన గోస్వామీ తులసీదాసు రామచరిత్ర ఒక్క అయోధ్యను ఉద్ధరిస్తే రామనామం ప్రపంచాన్నంతా తరింప జేసిందని నామ మహిమను కొనియాడాడు. ప్రపంచమంతా దశరథ నందను డని రామచంద్రుని కీర్తిస్తే రామ నామంలోని పరమ రహస్యాన్ని తాను ఊహించుకొని ఉప్పొంగి పోతున్నానని కబీరు గంభీరంగా గానం చేశాడు. ఆర్తజన బాంధవుడయిన రామమూర్తికి రెండవ సాటిదైవ మిక లేడని రామదాసు ఢంకా మ్రోగించి ప్రకటించాడు. ఇంతమంది మహానుభావులకు

ఇంతటి మధురానుభూతిని ప్రసాదించిన రామ భావనకు ఆధారం రామాయణం.

రామాయణం ప్రాచేతసు డయిన వాల్మీకి ప్రపంచానికి ప్రసాదించిన ప్రాగ్భారతి. అక్షరబద్ధమయిన కావ్యజగత్తుకు తొలి వెలుగును చూపిన ఆదికావ్యం రామాయణం. వేదవేద్యు డయిన పరంధాముడు రాముడయి దశరథుని యింట కౌసల్యా కడుపుపంటగా ఉదయిస్తే, వేదమే కావ్యంగా ఆదికవి వాల్మీకి నోట పలికిందని సహృదయులు భావించారు.

"వేదవేద్యే పరేపుంసి జాతే దశరథాత్మజే
వేదః ప్రాచేత సాదాసీత్ సాక్షాద్ రామాయణాత్మనా".

లోకోత్తరమైన వేదవాఙ్మయాన్ని లోకసమ్మతమైన కావ్యంగా రూపొందిచటమే మహర్షి వాల్మీకి మనోరథం. దీనికి రామకథకు మించిన ఆలంబనం మరొకటి ఉండదని వాల్మీకి ఊహ. మనోహర మైన ఈ మధురోహకు నారదుని వాక్సారథ్యం లభించింది. వాల్మీకి కేవలం తపస్వి. లోకకల్యాణకరమైన కృతిని సాధించేందుకు తపించి తపించి చివరకు నారదుని నాదసౌందర్యలో తన రాముని చరితార్థాన్ని సాక్షాత్కరించుకొన్న ధన్యజీవి వాల్మీకి. నారదుడు కేవలం తపస్వి మాత్రమే కాడు. తపస్స్వాధ్యాయ నిరతుడు. వాగ్వి దాంవరుడు, మునిపుంగవుడు. తపస్సుతోపాటు స్వాధ్యాయం, వాక్సంపద, గాంభీర్యం - మూడూ కూడిన మేధావి నారదుడు. వాల్మీకి నారదులు కలసి తలపోసిన ఇతివృత్తానికి బ్రహ్మదేవుని ఆశీర్వచనం కూడా లభించింది.

యావత్ స్థాస్యంతి గిరయః సరితశ్చ మహీతలే
తావద్ రామాయణకథా లోకేషు ప్రచరిష్యతి.

కొండలు నిలకడగా ఉన్నంతవరకు, నదుల్లో నీరు ప్రవహిస్తూ ఉన్నంతవరకూ రామాయణకథ సమస్తలోకాల్లో ప్రచరిస్తుందన్నది బ్రహ్మ తీర్పు. ఈ తీర్పులో 'రామాయణకథ' అన్న మాటల కూర్పు ముఖ్యంగా గమవించదగ్గది. ఇది కేవలం రామకథ కాదట.

రామాయణ కథ అంటేనే ఈ కథను సమగ్రంగా పేర్కొన్నట్టవుతుందని ఇందులోని అంతరార్థం. కేవలం రామకథ అనేకంటే రామాయణకథ అనటంలో కొంత విశేషమున్నట్టు కూడా దీనిని బట్టి తెలుతుంది. అసలు రామాయణమనే పేరు మనకు చాలా పరిచితం అవటంవల్ల దానిలోని భావార్థంగాని, పరమార్థంగాని మనం పట్టించుకోము, రామాయణమంటే రామాయణమే నని వదిలేస్తాం. కాని ఇంత చక్కని పేరు వాల్మీకి తన రచనకు ఎందుకు ఎన్నుకున్నాడో, ఇందులో ఎన్ని చిక్కని భావాలు ఉన్నాయో కొంచెం ఓపికతో సూక్ష్మంగా పరిశీలిస్తేనేగాని బోధపడదు. నిజానికి వాల్మీకి రచించిన రామాయణమే రామాయణము. మిగిలిన వన్నీ రామకథలు, రామచరిత్రలు. రామాయణమనే పేరు వాల్మీకి రచనకే పూర్తిగా వర్తిస్తుంది.

అంతరార్థం

రామాయణ మంతా విని రాముడికి సీత ఏం కావాలని అడిగాడట ఎవరో వెర్రి వెంగళప్ప. ఈ సామెత మామూలుగా పెద్దలు, బుద్ధిమంతులు సరస సల్లాపాల్లో చమత్కారంగా వాడుకుంటారు, కాని, ఈ ప్రశ్నకు సరియైన సమాధానం తెలిస్తే రామాయణంలోని పరమార్థం కరతలామలక మయినట్టే అనిపిస్తుంది. ఈ ప్రశ్నకు సమాధానం తెలుసుకునే ముందు అసలు రామాయణమంటే ఏమిటో తెలుసుకోవాలి. ఈ రెండు ప్రశ్నలూ రామాయణమంతా సమగ్రంగా చదివిన తర్వాత ఉదయించేవే కావచ్చు. 'రామాయణల'-అనే పదంలో కథను సూచించే మాట ఏమీ లేదు. ఇందులో రెండు మాటలున్నాయి - రామ, అయనం. రామ శబ్దంలో రకారం ఉన్నందువల్ల అయనంలోని 'న' 'ణ' గా మారి రామాయణం అయింది. అంటే 'రామాయణం' అనేది రామ, అయనం అనే రెండు మాటలతో ఏర్పడిన సమాసం అని స్పష్టమవుతుంది. రాముని యొక్క అయనం అని దీనికి అర్థం చెప్పుకుంటే ఇది షష్ఠీ

తత్పురుష సమాసం అవుతుంది. సమాసం కనుక మధ్యనున్న విభక్తి ప్రత్యయం లోపించింది.

విభక్తులన్నింటిలో, షష్ఠీవిభక్తికి ఒక ప్రత్యేకత ఉంది, అన్ని విభక్తులూ సామాన్యంగా కర్తృత్వం వహించగల నామవాచకాలకు క్రియలతో సంబంధం కూర్చుతూ ఉంటాయి. అతనితో, అతనివల్ల, అతనియందు లాంటి విభక్తులన్నీ ఈ కోవకు చెందినవే. కాని, షష్ఠీ విభక్తి ప్రత్యయం (యొక్క) - రెండు నామవాచకాలకు గల సంబంధం మాత్రమే చెపుతుంది. క్రియతో దీనికి సంబంధం లేదు. స్వతంత్రంగా కర్తృత్వాన్నిగాని. భోక్తృత్వాన్నిగాని సమర్థించగల రెండు నామ రూపాలకు అవినాభావ సంబంధాన్ని కూర్చటమే షష్ఠీ విభక్తి సాధించే ప్రత్యయ పరమార్థం. ఇలాంటి విభక్తితో ఏర్పడిన తత్పురుష సమాసం రామాయణం. ఇలా వ్యాకరణ పరిభాషను రామాయణభాషకు వర్తింపజేసుకొని చూస్తే రామాయణం అనే సమాసం రామ శబ్దాన్ని అయనంతో అన్వయింపజేసే సమర్థపదవిధి అని తెలుతుంది.

రామ శబ్దం 'రమ్' అనే ధాతువునుండి ఏర్పడింది. 'రమ్' అంటే రమించుట, ఆనందపడుట, ఆనందపెట్టుట, హాయిని గొల్పుట అని అర్థం. 'అయన' శబ్దం 'ఇ' అనే ధాతువు (కదలుట, నడచుట, పయనించుట) నుండి నిష్పన్నమయింది. కనుక రామాయణమంటే రాముని చలనం, గమనం, స్పందనం అని అర్థం. ఉత్తరాయణం, దక్షిణాయనం అనే మాటల్లో అయనం ఈ అర్థంలోనే వాడుతున్నాం. కాబట్టి రామాయణం కేవలం రాముని కథ కాదనీ, అది రాముని అయనాన్ని సూచిస్తుందని తేలింది. రామ శబ్దంలోని రమణీయతకు అయన శబ్దం కమనీయమైన గమనాన్ని వేగాన్ని జోడిస్తుంది, కాగా రామాయణం ప్రపంచంలోని రెండు విధాల భౌతికశక్తుల - స్థితిజ (Potencial) గతిజ (Kinetic) - సమ్మేళన మని కూడా స్ఫురిస్తుంది. తదేజతి, తన్నైజతి - అది చలిస్తుంది, చలించదు అనే ఉపనిషత్సూక్తి రామాయణ శబ్దంలో ధ్వనిస్తుంది. నిజానికి రాముడు పుట్టింది మొదలు పట్టాభిషేకం వరకు

ఆయన జీవితంలో ఈ అయనత్వం, నిరంతర, నిర్విరామ నియమ నిష్ఠ కనిపిస్తుంది. వాల్మీకి రామ జననాన్ని వర్ణించగానే అదే సర్గలో విశ్వామిత్రుని ఆగమనాన్ని సూచిస్తాడు. పదహారేండ్లు కూడా నిండని పసివయస్సులో క్రూర రాక్షస సంహారం, యాగ సంరక్షణం, అహల్యా శాపవిమోచనం, ధనుర్భంగం, సీతాస్వయం వరం, పెండ్లి చేసుకొని రాగానే అడవులకు పయనం. నానా బాధలు, మహర్షుల మన్ననలు, నెలకోనెలవు, చివరకు పర్ణశాల అంటూ ఒకటి ఏర్పడితే కలలోకూడా ఊహించని దారుణం సీతాపహరణం. అప్పటినుండి సీతాన్వేషణం, లంకాయాత్ర, సేతుబంధనం, రావణ సంహారం, ఇలా ఒక్కక్షణంకూడా జీవితంలో స్థాయి, హాయి లేకుండా పడరాని పాట్లు పడుతూ సత్య ధర్మాలను మాత్రం వదల కుండా సాగిన రాముని జీవితయాత్ర ఒకగొప్ప అయనం. అదే రామాయణం. ఇంతటి సంచలనం, సంక్షోభం జరుగుతున్నా రాముడు చలించడు, హిమవంతునిలా ధైర్యంగా నిలబడి అన్నిం టినీ సమర్థించుకుంటాడు. ఇదే రామాయణంలోని రమణీయత.

ఈ రామాయణ మహాయనంలో సీతారాములు సమాన భాగస్వాములు. రామాయణ మనే పేరులోనే ఈ రహస్యం ఇమిడి ఉంది. రామాయణం కేవలం రాముని అయనమే కాదు. రామ (సీత) యొక్క అయనంకూడా అందులో ఉంది. రామస్య అయనం, రామాయాః అయనం అని రెండు విధాలుగా రామాయణ శబ్దాన్ని విడదీసి చెప్పుకోవచ్చు. రామ + అయనం. రామా + అయనం రామాయణమే అవుతుంది. ఇదే రామాయణ శబ్దంలోని చమత్కా రం. వాల్మీకి తన రచనకు పెట్టుకున్న పేరులోని పరమ రహస్యం కూడా ఇదే.

కాని, సీతాదేవిని 'రామ' అని వ్యవహరించటం లోకంలో అంత ప్రచారంలో లేదని కొందరు అభిప్రాయపడవచ్చు. కాని, వాల్మీకి రామాయణంలో అనేక సందర్భాల్లో రామా శబ్దం కనిపి స్తుంది. ఉదాహరణకు అప్పుడప్పుడే అడవుల్లో ఆడుతూ పాడుతూ

తిరుగుతున్న సీతాదేవిని గురించి దశరథ మహారాజుకు చెబుతున్న సుమంత్రుడు అన్నమాట లివి :

> బాలేవ రమతే సీతా బాలచంద్ర నిభాననా
> రామా రామే హ్యదీనాత్మా విజనేపి వనే సతీ.

బాలచంద్రుని వంటి ముఖముతో శోభిల్లుతున్న సీతమ్మ పసిపిల్లలా (బాలాత్రిపురసుందరిలా) మహారణ్యాన్నికూడా మధువనంగా భావించి విహరిస్తూ ఉన్నదట. ఆమెకు ఇంత గుండె నిబ్బరం, సంతోషం ఎక్కడి నుంచి వచ్చాయో! చెంతనున్న శ్రీరామచంద్రుడని వేరే చెప్పాలా? 'రామ వక్కన రాముడుంటే దిగులెందుకు' అంటాడు వాక్యవిశారదుడైన వాల్మీకి. ఇక్కడ రామశబ్దం రామాశబ్దం వెంట వెంటనే జంటగా కనిపిస్తాయి. అందులోకూడా రామా, తర్వాత రాముడు. నిజానికి 'రామరామయో రయనం రామాయణం' (రామా రాముల అయనమే రామాయణం) అని చెప్పటంలో తప్పు లేదు.

"రామా యన చపలాక్షుల పేరు, రామ యన బ్రహ్మమునకు పేరు"- అన్న త్యాగయ్య కీర్తనలోకూడా రామాశబ్దం అందమైన స్త్రీ అనే అర్థంలో వాడటం గమనించవచ్చు. సర్వాంగ సుందరియైన సీతాదేవిని రామాభిధానంతో వ్యవహరించటంలో పొరబాటేమీలేదు. సీతాదేవికి రామచంద్రునికి పేరులోనే కాదు, తీరులో కూడా సామ్య ముంది. హనుమంతుడు లంకంతా గాలించి చివరకు అశోకవనంలో సీతాదేవి రూపలావణ్యం చూచి నివ్వెర పోతాడు. ఆమె అతిలోక సుందరి అయినందుకు కాదు, ఆమె అంగాంగ సౌష్ఠవంలో మూడుమూర్తులా రామచంద్రమూర్తి మొక్కట్లు మూస పోసినట్టు కనిపించటం వల్ల. ప్రపంచంలో సామాన్యంగా తల్లి పిల్లలు, తండ్రి బిడ్డలు, అన్న దమ్ములు, అక్క చెల్లెండ్లు, మేనమామ బిడ్డలు మేనత్తల పిల్లలు ఒక రూపున ఉండుట సహజం. కాని, భార్యాభర్తలు ఒకేరూపున ఉండటం అరుదు. అయినా, సీతారాములది అయిన సంబంధంకూడా కాదేమో! అక్కడ రామయ్యను చూచి

అంతరార్థం

ఇక్కడ సీతమ్మను చూస్తే అచటే శ్రీరాముడు ఇక్కడ ఉన్నట్లు గమనించిన ఆంజనేయస్వామి మనస్సులో అనుకుంటాడు :

అస్యాదేవ్యా యథారూపం - అంగప్రత్యంగ సౌష్ఠవం
రామస్యచ యథారూపం తస్యేయ మసితేక్షణా.

(అన్ని అవే పోలికలు, ఏ అవయవం చూచినా ఆ రూపానికి ఇది ప్రతిరూపం అన్నట్లుగా ఉంది).

ఇది ఎలా సాధ్యమయింది? ఇదే రామాయణంలోని అద్వైత రస సిద్ధి. సీతారాములకు రూపంలోనే కాదు, గుణగణాల్లో, ఆలోచనల్లో, ఆనందంలో, ఆవేదనలో - దేనిలో కూడా వ్యత్యాసం లేదు.

అస్యాదేవ్యా మనస్తస్మిన్
తస్యచాస్యాం ప్రతిష్ఠితమ్.

(ఆమె మనస్సు ఆయనలో లీనమయినట్లుగానే ఆయన మనస్సు ఆమె మనస్సులో లయించి ఉన్నదట).

ఇలా ఒకరి కొకరు బింబ ప్రతిబింబంగా ఉన్న సీతారాముల ఆత్మ మన శ్శరీర సామరస్యాన్ని చూచి హనుమంతుడు స్తంభించి పోతాడు. అలాంటి మనస్థితిలో హనుమంతుడి లాంటి బుద్ధిమంతుడే అనుకొని ఉంటాడు - రాముడికి సీత ఏమవుతుందని! ఇక మనలాంటి పామరులు ప్రశ్నించటంలో పొరబాటు లేదేమో! సీతారాములకు మధ్యగల ఈ అన్యోన్యతను, అభిన్నతను, అనుబంధాన్ని అక్షర రూపంలో నిరూపించటమే 'రామాయణ' పరమావధి. శ్రీరాముడు పరమాత్మ స్వరూపుడయితే సీతాదేవి పరమాత్మయందలి పరమ కళ. ఈ కళ ముల్లోకాలకు కూడా మూలాధారాన్ని ప్రసాదిస్తుంది.

రాజ్యం వా త్రిషు లోకేషు సీతా వా జనకాత్మజా
త్రైలోక్య రాజ్యం సకలం సీతాయా నాప్నుయాత్ కలాం.

అనుబంధం

సామాన్య దృష్టికి సీతారాములు భార్యాభర్తలే. సీతారాములను ఆదర్శ దంపతులుగా భావించి ఆరాధించటం ఆధ్యాత్మిక భావనా పరులలో అనూచానంగా వస్తున్న ఆచారం. నూతన వధూవరులను సీతారాములకు ప్రతిరూపాలుగా ఊహించుకొని పెండ్లిండ్లలో రామాయణానికి సంబంధించిన పాటలు సరదాగా పాడుకొనటం కూడా పరిపాటి. "ఆనంద మానంద మాయెనే, మన రాముడు పెండ్లికొడుకాయెనే, మన సీతమ్మ పెండ్లికూతు రాయెనే" అని పారవశ్యంతో పాడుకునే తల్లిదండ్రులు ఎందరో ఉన్నారు. ఈ నాటికీ పల్లెటూళ్ళలో సమర్త పాటలు, వేవిళ్ళ పాటలు, మోజువాణి పాటలు - అన్నీ సీతారాముల పరంగానే సాగుతున్నాయి. ఇలా జనసామాన్య జీవితంలో చోటు చేసుకున్న సీతారాముల దాంపత్యం మహర్షులకూ, మహాత్ములకు కూడా ఆరాధ్యమయింది. దీనిని బట్టి సీతారాముల ప్రేమానుబంధం క్షణభంగురమైన పార్థివ భావానుబంధం కాదనీ, ఇందులో ఏదో సనాతన సూత్రం పరమ పురాతన తత్త్వాన్ని నిత్యనూతన చైతన్యంతో సమీకరించి లోకకల్యాణకరమైన శాశ్వత సామరస్యాన్ని సాధిస్తున్నట్టు గోచరిస్తుంది. సీతారాముల అభేదం దీనికి పునాది. ఇద్దరిలో సమానంగా పరిపక్వత చెందిన శీలశక్తి సౌందర్యాలు దీనికి నిదర్శనలు.

రాముడు నయనాభిరాముడే కాదు, సుగుణాభి రాముడు కూడాను. రూపానికి అనురూపమయిన గుణసంపద, గుణ గణాలకు అనుగుణమయిన నిర్వక్ర పరాక్రమం, రామచంద్రుని లోకాభిరామునిగా రూపొందించాయి. ప్రపంచంలో అందరికీ ప్రియదర్శను డెవరని వాల్మీకి అడిగిన ప్రశ్నకు చందమామలా చల్లని చూపుల నల్లనయ్య రామయ్యే అని నారదుడు సమాధానం చెపుతాడు. అన్ని అవయవాలూ సరిసమైన పాళ్ళలో తీర్చి దిద్దినట్టు అమరిన అంగసౌష్ఠవంతో వెన్నముద్దలా నిగనిగ లాడే లోకోత్తర లావణ్యమూర్తి శ్రీరామచంద్రమూర్తి పురుషులను సహితం ముగ్ధులను చేయటంలో

ఆశ్చర్యంలేదు. ఈ దివ్యమూర్తిని కన్నందుకు కౌసల్య పొంగి పోతుంది. దశరథుడు తన కన్న తండ్రిని చూడకుండా క్షణం జీవించలేదు. అడవులకు తరలి వెళ్ళిన రాముని వైపు చూస్తూ చూస్తూనే దశరథుడు తన చూపును కోల్పోయాడు. రామునితో పాటు ఆయన చూపుకూడా అడవులపాలయి పోయిందని కౌసల్యతో అంటాడు. పట్టాభిషేకం కోసం మంగళాలంకరణ చేసుకున్న రాముడు అయోధ్య వీధుల్లో వెళ్ళుతూఉంటే ఆదృశ్యాన్ని చూసిన వాళ్ళు చూచినట్టు నిలబడి పోతారు. ఆ సమయంలో రాముణ్ణి చూడని వాళ్ళు, రాముని దృష్టి సోకని వాళ్ళు దురదృష్టు లంటాడు వాల్మీకి :

యశ్చరామం న పశ్యేత్తు యం చ రామో న పశ్యతి
నిందితః సర్వలోకేషు స్వాత్మాప్యేనం విగర్హతే.

కాని, రామచంద్రుని రూప లావణ్యాన్ని వర్ణించి నంతగా వాల్మీకి అమ్మవారి అందచందాలను వర్ణించకపోవటం గమనించ దగిన విషయం. వివాహ సమయంలో ఏదో శాస్త్రీయంగా ముక్త సరిగా కల్యాణం జరిపిస్తాడే కాని వధూవరుల సౌందర్యాన్ని గురించి కాని, పెండ్లి వేడుకలను గురించి కాని, ఆ తర్వాత వారి ప్రయణ లీలలను గురించికాని, వాల్మీకి పట్టించుకోలేదు. తర్వాత వెలసిన రామాయణాల్లో ఇలాంటి వర్ణనలు కోకొల్లలుగా కనిపిస్తాయి, అసలు వాల్మీకి రామాయణంలో సీతాకల్యాణం తలవని తలంపుగా తటస్థించిన ఆనందపర్వం. పిల్లలకు పెండ్లిచేస్తే బాగుండు నని దశరథుడు అనుకుంటూ ఉండే సమయంలో విశ్వామిత్రుడు ప్రవేశి స్తాడు. సీతారాముల వివాహమైన మరునాడే విశ్వామిత్రుడు ఉత్తరగిరికి బయలుదేరి వెళ్ళుతాడు. ఆతర్వాత విశ్వామిత్రుని ప్రసక్తి రాదు. దీనిని బట్టి సీతారాముల కలయికకు, విశ్వామిత్రుని యాగసంరక్షణకు ఏదో అలౌకికమైన సంబంధం ఉన్నట్టు తోస్తుంది. యాగం అనే నెపంతో ఆయన రామకార్యార్థమై వచ్చాడని కుల పురోహితుడు వశిష్ఠుడు దశరథునికి సూచనగా ఈ విషయం చెపు తాడు. ఈ రహస్యాన్ని తనంతట తాను విప్పిచెప్పటం ఇష్టం

లేకనే విశ్వామిత్రుడు దశరథునితో అంటాడు. "మీ కుమారుడు ఎంతటి మహనీయుడో నాకు తెలుసు. అతనిలో దాగి యున్న సత్య పరాక్రమాన్ని మీ వాత్సల్యం అవగాహనం చేసుకోలేకుండా ఉన్నది. కావాలంటే వశిష్ఠుణ్ణి అడుగు. మరే తపస్సంపన్నుణ్ణయినా అడుగు. వాళ్ళకు తెలుసు".

అహం వేద్మి మహాత్మానం రామం సత్యపరాక్రమం
వసిష్ఠశ్చాపి ధర్మాత్మా యేచేమే తపసి స్థితాః ॥

సీతారాముల కల్యాణమే విశ్వామిత్రుని ధ్యేయం. మధ్యలో యాగ సంరక్షణ, రాక్షస వధ, అహల్యాశాప విమోచనం, అన్నీ ఈ పరమ కల్యాణ సంరంభానికి హంగులు. తమోగుణ ప్రధానయైన తాటకను సంహరించి, రజోలీనమై అదృశ్యగానున్న అహల్యను ఆవిష్కరించి, నిత్యసత్య సందీప్తమైన సాత్త్విక తేజస్సుతో అయోనిజగా జనకుని వాత్సల్యంతో పెరుగుతున్న జానకిని చేపట్టటమే రామభద్రుడు విశ్వామిత్రుని సాహచర్యంలో సాధించిన సత్త్వ సిద్ధి. విశ్వామిత్రుడు గాయత్రీ మంత్ర ద్రష్ట. రామాయణం గాయత్రీ బీజ సంహిత. ఇరవైనాలుగువేల శ్లోకాల్లో వేదమాతను బీజరూపంగా ప్రతిబింబింప జేసిన వాల్మీకి రచనకు మూలాధారం విశ్వామిత్రపాత్ర. ఈ మహర్షి సాధించిన సీతారామ సమాగమం సీతా సమేత మయిన రాముని అయనానికి మొదటి మెట్టు. ఈ సమాగంలోని రహస్యం దీనికి గల ప్రాశస్త్యం జనకుడు పాణిగ్రహణ సందర్భంలో సూత్రప్రాయంగా సూచిస్తాడు. రామభద్రునికి సీతను అప్పగిస్తూ ఆ రాజర్షి అన్నమాటలు మంత్రభావంతో మననంచేయ దగ్గవి.

ఇయం సీతా మమసుతా సహధర్మచరీ తవ
ప్రతీచ్ఛచైనాం భద్రంతే పాణిం గృహ్ణీష్వ పాణినా,

"ఇదుగో మా అమ్మాయి సీత. నీకు ధర్మకార్య నిర్వహణలో సహచరిగా ఉపకరిస్తుంది. ఈమెను చేరదీస్తే నీకు శుభం చేకూరుతుంది. ఈమెకు చేయూత నిచ్చి చేదోడు వాదోడుగా

ఇద్దరూ జీవితం సాగించండి". ఇది జనకుని సందేశ సారం. ఇందులో రామాయణ మహాయానమంతా సూక్ష్మంగా గోచరిస్తుంది. వాల్మీకి వర్ణించిన సీతా కల్యాణ ఘట్టానికి ప్రాణప్రాయమయినది ఈ శ్లోకం. ఈ శ్లోకంలోని మొదటి పంక్తిలో ఇయం (ఈమె), మమ (నా), తవ (నీ) మూడు సర్వనామాలు ఉన్నాయి. ఇవి కేవలం సీత, జనకుడు, రాముడికే కాక జీవధానిలోని జీవధారుల కందరికీ వర్తించే సర్వనామాలు. మా అమ్మాయి సీత మా ఇంట్లో పెరిగి మీ యింటికి వెళ్ళుతున్నది. ఎందుకు? ధర్మం నిలబెట్టేందుకు. ఈమె యందు నీకు పరిపూర్ణమైన అనురాగం (ఇచ్ఛ) ఉంటే నీకు శుభమవుతుంది. ఎన్ని చిక్కులు వచ్చినా, ఎన్ని ఆపదలు ముంచుకు వచ్చినా మీ యిరువురి మధ్య ఈ యిచ్ఛాశక్తి దృఢంగా ఉంటే మీకేమీ అపాయం లేదు. ఇచ్ఛకు, ప్రతీచ్ఛకు మధ్య చిన్న పెద్దలు, హెచ్చు తగ్గులు హాని వృద్ధులు ఉండేందుకు అవకాశం లేదు. సమరసభావం సహచరుల జీవితానికి సంతోషం, సార్థక్యం, సమకూర్పు గలుగుతుంది". సాక్షాత్ పరమేశ్వరి తన ఇంట పెరిగి నందుకు, అలాంటి సీతమ్మను పరమేష్ఠి స్వరూపుడైన రాముని చేతుల్లో పెడుతూ జనకుడు ఎంతగా పదిక్కున పొంగిపోయి ఉంటాడో "మమసుతా" అనే చిన్నవాక్యం చెపుతుంది. 'ఇయం సీతా' అనటంలో సీతాదేవి పుట్టుపూర్వోత్తరాలు, 'తవ' అనే మాటలో దశరథ నందనుని ఘనత వెయ్యి విధాల వ్యక్తమవుతున్నట్టు భావించాలి.

మరి ఈ లోకోత్తర భావ భూమికలో పార్థివమైన సౌందర్యానికి, సంతోషానికి తావు లేదు. అది మహానంద నిలయం. సీతారాముల అద్వైత రస సిద్ధికి ఆధారభూతమైన జీవధార. మట్టిలో పుట్టి మట్టిలో లయమైన జానకి జీవితమంతా ఈ జీవధారకే అంకితమయింది. సూర్యవంశంలో ప్రభవించిన శ్రీరామచంద్రమూర్తి వెలుగులకు వెలుగును ప్రసాదించగలిగిన వేవెలుగైతే, భూసారం నుండి ప్రసవించిన సీతాదేవి ఆ వెలుగులో వెలసిన వెలలేని వేల్పు. ఆకాశం శూన్యం. ధరణి పరిపూర్ణం. శూన్యాన్ని పూర్ణంతో సమీకరించే సుందర సన్నివేశం సీతారామ సమాగమం.

సీతను చేపట్టేందుకు అప్రాకృతమైన పరాక్రమం కావాలి. వీరాధివీరులకు సాధ్యంకాని శివధనుర్భంగం చేయగలిగితేనే కాని సీత లభించదు. ఈ పరీక్షలో రాముడు అవలీలగా నెగ్గుతాడు. 'అబ్బాయీ రామా! ఈ విల్లును చూడు' (వత్సరామ - ధనుః పశ్య) అని విశ్వామిత్రుడు అన్నాడో లేదో రాముడు విల్లు చేపట్టాడు, ఫెళ్ళున విరిగింది. ముని కనుసైగ తెలిసి శివధనువును విరిచిన సమయమున' రాముడికి ఏమాత్రం అలసట అనింపించ లేదట. ఆయన ముంగురులు (అలకలు) మాత్రం ముచ్చటగా ముడి పడ్డాయట. (అల్లల్లాడాయట). ఒకవేళ రాముడికి తెలియకుండానే ధనుస్సు విరిగిందేమో అనిపిస్తుంది. ముందు ముందు జరుగనున్న మహత్తర కార్యసాధనకు ఇది మచ్చుతునకగా తోస్తుంది. ధనుర్భంగం కారణం, కల్యాణం కార్యం, శక్తి కారణం, భక్తి కార్యం. సీతారాముల కలయికలో శక్తి భక్తితో మేళవించి రక్తిగట్టిస్తుంది. రామాయణం మొదటినుంచి చివర వరకు శక్తినో, భక్తినో, రక్తినో ప్రసరింపజేస్తూ ఉంటుంది. అద్భుతమైన శక్తి, అచంచలమైన భక్తి' ఆహ్లాదకరమైన రక్తి రామాయణంలోని గుణత్రయి. ఈ గుణత్రయిని సాధించేందుకే సీతారాములు తమ దాంపత్య జీవితాన్ని ధార పోశారు.

కాని, నిజమైన ప్రేమకు నికష లెక్కువ. నిప్పు చూపితేనే గాని బంగారం నిగనిగలాడదు. సీతారాముల దాంపత్యంకూడా అంతే. వనవాసం రాముడికేగాని సీతకు విధించలేదు. కాని తనంతట తాను బలవంతంగా భర్తను బతిమిలాడి ఒప్పించి తాను కూడా అడవికి బయలుదేరింది. పతిపరాయణయైన సతి రామరహితమైన అయోధ్యకంటె రామసహితమైన అరణ్యమే మేలనుకొని రాముని వెంట వెళ్ళిననూ చివరకు రామవిరహం తప్పలేదు. రామవిరహంలోనే రామ పత్నికి రామ తత్త్వం, రామసౌందర్యం బాగా బోధపడి ఉంటుంది. కంటిరెప్పల వలె రామలక్ష్మణులు కాపాడుతూ ఉన్నంతవరకు దండకారణ్యంకూడా నందనవనంలా ఆనంద సంధాయకమే అయింది. అలాంటిది రామసందర్శనమే దుర్లభమయ్యే

సరికి దివ్యచక్షువులతో రాముని దర్శించే దేవతలు, గంధర్వులు. సిద్ధులు, మహర్షులు ధన్యులు గదా అని తల్లి విలపిస్తుంది. రామ సందేశం తీసుకొని వచ్చిన హనుమంతుని చూచేసరికి ఆమె ప్రాణాలు లేచివస్తాయి. అశోకవనంలో శోకాకులమైన హృదయాంతరంలో తిరిగి ఆశాలోకం ప్రవేశిస్తుంది. రామనామాంకితమైన ముద్రికను చూచుకొని ఆమె ఊరడిల్లుతుంది. మరుక్షణమే దిగులు పొంగి వస్తుంది. ఇలాంటి మనఃస్థితిలో రామదూత హనుమంతుడు రామేశ్వరిని దర్శిస్తాడు. అప్పుడు హనుమంతునికి ఆమెలో అతిలోక లావణ్యం గోచరిస్తుంది. ఈమెకోసం ముల్లోకాలు జయించవలసి వచ్చినా జయించి ఈమెను పొందవలసిన అవసరం రామస్వామికి ఉన్నదని రామదూత భావిస్తాడు. అంతవరకు సీతాదేవి సౌందర్యాన్ని వర్ణించని వాల్మీకి ఒక్కసారిగా ఆమె సర్వాంగ శోభను అష్టోత్తర శత పంక్తులలో వర్ణిస్తాడు. అశోక వాటికలోని సీతాదేవి నిరలంకృత. ఆభరణాలు లేవు సరికదా, సరిగా జడకూడా వేసుకొనలేదు. నిద్రాహారాలు లేక కృశించి కృశించి దిగులుతో కుంగిపోతున్న సీతమ్మ ఇంత అందంగా కనిపించటానికి కారణం ఆమె నిశ్చల తపస్సు, హనుమంతుని నిర్మల మనస్సు.

ఇంత దీనావస్థలో ఉన్నప్పటికీ ఆమె చలించదు, జంకదు, జడియదు. సర్వలోక భయంకరుడైన రావణుడు కత్తి తీసి బెదరించినా ఆమె అతన్ని, అతని దర్పాన్నీ తృణప్రాయంగా నిరసిస్తుంది. ఈక్షణంలోనే నిన్ను రామయ్య దగ్గరకు చేరుస్తాను, నా భుజంమీద ఎక్కించుకొని నిన్ను తీసుకువెళతానని హనుమంతుడు సీతాదేవితో చెప్పినప్పుడు ఆమె దానికి అంగీకరించదు. రాముడు లేని సమయంలో దొంగవలె వచ్చి రావణుడు తనను తీసుకొనివచ్చినట్లే, రాముడి దగ్గరికి తాను తప్పించుకొని పోవటం ఆమెకు ఇష్టం లేదు. ఇది తన భర్తకు అపఖ్యాతి కరమని ఆమె అభ్యంతరం. ఈ మాటలు వినగానే హనుమంతునికి సీతాతత్త్వం క్షుణ్ణంగా బోధపడుతుంది. ఈమె రామునికి తగిన భార్య అని అతను లోలోన పొంగిపోతాడు.

సీతాదేవి పవిత్రతకు మరో తార్కాణం హనుమంతునికి లంకా దహనంలో లభిస్తుంది. నాలుగంగుళాల స్థలం కూడా మిగలకుండా లంకా పట్టణమంతా దహించుకు పోవటం చూచి హనుమంతుడు సీతమ్మ క్షేమంగా ఉన్నదో లేదో అని తహతహ లాడుతాడు. ఇంతలో ఆమె సురక్షితంగా ఉన్నదని అందరూ అనుకుంటుంటే విని ఆనందిస్తాడు. అసలు తన తోకకు అంటుకున్న నిప్పు తనకు ఏ మాత్రం అంటని కారణం సీతాదేవి ఆత్మశుద్ధి అనే విషయం కొంచెం ఆలోచిస్తేగాని హనుమకు అర్థంకాదు. అప్పటికి బోధపడుతుంది - సీత అగ్ని లాంటిదని. అగ్నిని అగ్ని కాల్చలేదు కదా! కాబట్టి కల్యాణ స్వరూపిణి సీత నశించేందుకు వీలులేదని (న నశిష్యతి కల్యాణీ, నాగ్ని రగ్నౌ ప్రవర్తతే) రూఢి పరుచుకుంటాడు.

ఇంతకు మించిన అగ్ని పరీక్ష యుద్ధానంతరం జరుగుతుంది. తనలోని తపశ్శక్తిని గుర్తించక తనను సామాన్య భామినిగా భావించి తన భర్త అనరాని మాట లన్నప్పుడు ఈ అవమానం కంటె అగ్ని ప్రవేశమే శ్రేయస్కరమని సీతాదేవి, లక్ష్మణుడు పేర్చిన చితిలో నిర్భయంగా ప్రవేశిస్తుంది.

యథా మే హృదయం నిత్యం నాపసర్పతి రాఘవాత్
తథా లోకస్య సాక్షీమాం సర్వతః పాతు పావకః

'నా హృదయంలో రాఘవుడు తప్ప మరొకరు లేకుంటే అగ్ని దీనికి సాక్ష్యం పలికి అన్నివిధాల నన్ను కాపాడుగాక' - అని అగ్నిలో ప్రవేశించగానే అగ్నిదేవత సీతాదేవిని ఆమె పతిదేవతకు అక్షతంగా అప్పజెప్పి తనకంటె పవిత్రమైన ఆమెను స్వీకరించవలసినదిగా ఆజ్ఞాపిస్తాడు. ఇది అతిలోకమైన అద్భుత సన్నివేశం. పర్ణశాలలో సీత కనిపించనప్పుడు అరణ్యం మారుమ్రోగేట్టు విలపించిన రామచంద్రుడు, తన సీతను తనకు చూపించక పోతే దిక్కులను దగ్ధం చేస్తానని ధిక్కరించిన రణధీరుడు, ఇంతమంది రాక్షసులను సంహరించి సీతను చెరనుండి విడిపించినది ఇందుకేనా? అని ఎవరికయినా అనిపిస్తుంది. వజ్రంకంటె కఠినం, పూలకంటె కోమలమయిన లోకోత్తర పురుషుల హృదయం అర్థం చేసుకొనేందుకు

లోకోత్తరమైన దృష్టి అవసరం. రావణ సంహారం కాగానే రాముడు నేరుగా సీతదగ్గరకు వెళ్ళి ఆమెను చేరదీసి ఊరడించవలసిందని సామాన్యులకు అనిపిస్తుంది. కాని, సీతారాములు సామాన్య దంపతులు కారు. వ్యక్తిగత సంక్షేమంకంటె లోక కల్యాణం ప్రధాన మని భావించిన ఆదర్శ దంపతులు కాబట్టి ఒకరి నొకరు అర్థంచేసుకోగలిగారు. ఎంత నిర్దాక్షిణ్యంగా ప్రవర్తించినా భర్త మీది గౌరవం, అనురాగం సీతాదేవి మనస్సులో ఏ మాత్రం తరగలేదు. చివరకు భూమాత ఒడిలో ఒదిగిపోయే సమయంలోకూడా "మనసా కర్మణా వాచా యథా రామం సమర్చయే, తథామే మాధవీదేవీ వివరం దాతు మర్హతి" (త్రికరణశుద్ధిగా నేను రామభద్రుని ఆరాధిస్తున్న మాటే నిజమయితే నా చల్లని తల్లి భూదేవి నన్ను తనలో చేర్చుకోవాలి) అని ప్రతిజ్ఞచేసి తనలోకోత్తర పతినిష్ఠను నిరూపించుకుంటుంది – జగదేకమాత సీత.

రామతత్త్వం సీతాదేవికి తెలిసినట్టు సీతాతత్త్వం రాముడికి తెలుసు. ఇద్దరి అనుబంధం హనుమంతుడికి తెలుసు. కనుకనే సీతారాముల మధ్య వాక్సారథ్యం వహించి ఒకరి హృదయాన్ని ఒకరికి అందించ గలిగాడు ఆంజనేయుడు. రామనామాంకితమైన ముద్రికను సీతమ్మకు ఇచ్చి ఆమె తలలోని చూడామణిని రామయ్యకు తెచ్చి యిచ్చిన భక్తశిఖామణి ఆంజనేయుని తోటి వానరులు సీతావృత్తాంత కోవిదుడని కొనియాడటంలో ఆశ్చర్యం లేదు. సీతమ్మను కౌగిట చేర్చుకున్న రామభద్రుడు హనుమంతునికి కూడా ఆలింగన భాగ్యాన్ని అనుగ్రహిస్తాడు. అలాగే పట్టాభిషేక సమయంలో సీతమ్మ తనమెడలోని ముత్యాల హారాన్నితీసి హనుమంతుడికిస్తుంది. రామభద్రుని ఆమోదముద్రకూడా దీనికి లభిస్తుంది. కాబట్టి సీతారాముల ప్రేమానుబంధం రామాయణ మహామాలకు రత్నం లాంటి హనుమంతునికి తెలిసినట్టుగా మరొకరికి తెలియదు.

అలాగే రామావతార రహస్యం సుమిత్రకు తెలిసినట్టు మరొకరికి తెలియదు. కన్నతల్లి కౌసల్యకుకూడా తెలియదు. కొడుకు

దూరమయి పోతున్నందుకు కుమిలిపోతున్న కౌసల్యకు రామ మహిమను వివరిస్తూ సుమిత్ర అంటుంది -

సూర్యస్యాపి భవేత్ సూర్యః అగ్నే రగ్నిః ప్రభోః ప్రభుః
శ్రియాః శ్రీశ్చ భవే దగ్ర్యాకీర్త్యాః కీర్తిః క్షమా క్షమా.

(రాముడు సామాన్యుడు కాడు, సూర్యునికి వెలుగిచ్చే సూర్యుడు, అగ్నిని ప్రజ్వలింపజేసే అగ్ని, ప్రభువులకు ప్రభువు, శ్రీని సశ్రీకంచేసే శ్రీమంతుడు, కీర్తికి కీర్తి తెచ్చే కీర్తిమంతుడు, ఓర్పుకు ఓర్పునేర్పే ఓర్పరి).

సీతారాముల దివ్యత్వం విశ్వామిత్రుడు, సుమిత్ర, హనుమంతుడు, అనసూయలాంటి కొద్దిమందికి తెలిసినా రాముడు మాత్రం తాను దశరథ మహారాజుకు కొడుకుగా జన్మించిన సామాన్య మానవుణ్ణనే భావిస్తాడు. 'ఆత్మానం మానుషం మన్యే రామం దశరథాత్మజం' అని రాముడు స్పష్టంగా అంటాడు. కాదు కాదని మహర్షులు, దేవతలు, రావణ సంహారం అయిన తర్వాత అగ్నిపరీక్ష కాగానే ముక్తకంఠంతో చెప్తారు. అయితే తన దివ్యత్వం తనను తాను మానవునిగా భావించు కోవటంలోనే ఉన్నదనే విషయం సత్యపరాక్రముడైన రామునికి తెలుసు.

కాబట్టి సీతారాముల ప్రేమానుబంధం లౌకికంగా ఆలోచిస్తే పరమ కల్యాణకరమైన లౌకిక రాగానుబంధం, లోకోత్తర దృక్పథంతో పరిశీలించి చూస్తే శరీర మనస్సంబంధాలకు అతీతమైన ఆత్మానుబంధంగా సనాతన సంబంధంగా గోచరిస్తుంది. రాముడు వేదవేద్యుడయితే సీత వేదమాత. రాముడు పరమేష్ఠి అయితే రాము పత్ని పరమేశ్వరి. రాముడు అక్షర పరబ్రహ్మ అయితే సీతామాత అక్షర భారతి, రాముడు శివ స్వరూపుడయితే సీత శక్తి స్వరూపిణి. రాముడు పరమాత్మ అయితే సీత పరంజ్యోతి. ఈ పరంజ్యోతిని సాక్షాత్కరించుకొన్న హనుమంతునికి ఈ ప్రేమానుబంధంలోని పరమార్థం తెలుసు. హనుమంతుని రామదూతగా సీతాతత్త్వార్థ కోవిదునిగా చిత్రించిన వాల్మీకికి తెలుసు. ఈ సంగతి వీళ్ళిద్దరికీ

తెలుసని భక్తకవి గోస్వామి తులసీదాసుకు తెలుసు. కనుకనే కవీశ్వర (వాల్మీకి), కపీశ్వరు (హనుమంతుడు), లను కృతాద్యని స్మరిస్తూ గోస్వామి అంటాడు :-

సీతారామ గుణగ్రామ పుణ్యారణ్య విహారిణౌ
వందే విశుద్ధ విజ్ఞానే కవీశ్వర కపీశ్వరే.

నిజానికి ఈ విశుద్ధ విజ్ఞాన దృష్టితో చూస్తే అంతా రామమయమే. రెండు కను బొమల నడుమ నున్న పరంజ్యోతిని ధ్యానిస్తూ సాధకుడు ముక్కు చివర చిక్కబట్టిన దృష్టి సీతాదేవిని స్పృశిస్తే ఫాలభాగంలో రామరాజ్యం పదివేల యుగాలను వెల యిస్తుంది. రాముడు సత్యపరాక్రముడైతే సీతాదేవి సహధర్మచారిణిగా అయన చెంతనే నెలకొని ఉంటుంది. సత్య ధర్మ సమన్వయమే సీతారాముల రాగానుబంధం.

సమన్వయం

ఆడిన మాట తప్పకుండుట ఇక్ష్వాకు వంశపు రాజుల ఆచారం నారదుడు రాముణ్ణి గురించి వాల్మీకికి చెపుతూ మొట్టమొదట 'ఇక్ష్వాకు వంశ ప్రభవో రామనామ జనైశ్రుతః - అని రాముని వంశాన్ని చెప్పి ఆ తర్వాత అతని ఖ్యాతినీ, రీతినీ, వివరిస్తాడు. రాముని గుణగణాలన్ని చెప్పి చివరకు 'సత్యధర్మ ఇవాపరః' అంటాడు వాక్య విశారదుడయిన నారదుడు. ఇది చాల సారగర్భితమైన మాట. సత్యనిష్ఠలో రాముడు సాక్షాద్ ధర్మదేవతగా వ్యవహరిస్తాడట. ఆ తర్వాత పంక్తిలో 'తమేవం గుణ సంపన్నం రామం సత్య పరాక్రమం అని మళ్ళీ రాముని సత్య పరాక్రమం ప్రసక్తికి వస్తుంది. నారదుడు సూచించిన ఈ రామ సూత్రాన్ని వాల్మీకి చక్కగా గ్రహించి అవకాశం వచ్చినప్పుడల్లా 'రామః సత్య పరాక్రమః' 'సత్య ధర్మ పరాయణః, ధర్మజ్ఞః, ధర్మిష్ఠః', అని పరి పరి విధాల ఈ సత్య ధర్మ సమన్వయాన్ని మనకు గుర్తు

చేస్తుంటాడు.' 'రాముడు మూర్తీభవించిన ధర్మ దేవత' అని మారీచుడు రావణుణ్ణి మందలిస్తాడు. కాని సత్యానికి, ధర్మానికి షష్టాష్టక మయిన మంద మతికి ఈ మాటలు బోధ పడవు. సత్య పరాక్రమ శబ్దంలో ఎంతో సారముంది. నిజమైన పరాక్రమం కలవాడని దీనికి మామూలుగా అర్థం చెప్పుకోవచ్చు. కాని సత్యమే పరాక్రమంగా కలవాడని కూడా దీనికి అర్థాంతరం ఏర్పడు తుంది. సత్యానికీ, నిజానికీ కొంత వ్యత్యాసముంది. మూడు కాలాలలో నిజమైనదాన్ని సత్యం అని వ్యవహరించటం కద్దు. భూత భవిష్యద్ వర్తమానాలకు వర్తించే శాశ్వత (సనాతన) సత్యమే రాముని పరాక్రమం. ఒక్కొక్కచోట 'సత్య ధర్మ పరాక్రమః' అని కూడా రాముణ్ణి వర్ణించటం జరిగింది. సత్యం, ధర్మం రెండు పాదాలుగా చేసుకొని రామచంద్రుని అయనం ముందుకు సాగు తుందని దీని పరమార్థం. సామాన్యంగా మనం నడిచేప్పుడు ఒక కాలు నేలకు అని ఉంటుంది. మరొక కాలు నేలకు పైన ఉంటుంది. రాముని పరాక్రమం (ముందంజ) లో సత్య ధర్మాలు ఇలాగే నడుస్తాయి. ఒకప్పుడు సత్యానికి ధర్మం ఆధారమవుతుంది. మరొకప్పుడు ధర్మానికి సత్యం పునాది అవుతుంది. ఈ రెండింటిని సమన్వయ పరచు కుంటూ సత్య పరాక్రముడు సన్మార్గంలో ముం దుకు సాగుతాడు.

అయోధ్యా కాండలో అడుగడుగునా ఈ సత్య ధర్మ సమ న్వయం గోచరిస్తుంది. ప్రజల మేలు కోరి ప్రజల ఆమోదంతో పెద్ద కుమారు డయిన రాముడికి పట్టాభిషేకం చేద్దామని దశరధుడు సంకల్పించాడు. ఇది ధర్మ సమ్మతమైన ఆలోచన. కనుక దీనికి వశిష్ఠుల ఆమోదం లభించింది. మంగళ కార్యం ఆరంభమయిన తర్వాత కైకే కోరిన రెండు వరాలు అడుగు లోనే హంసపాదిని వేశాయి. కైకకు మాట యిచ్చింది నిజం. ఇది కేవలం దశరధుడికీ తెలుసు. కాని ఆడిన మాట తప్పటం రఘువంశ మహారాజులకు తెలియదు. సత్య సంధు డయిన దశరథుడు ధర్మ సందేహంలో పడి పోతాడు. దశరధుని మనోరథం ధర్మ సమ్మతం. కైక

కోరిక సత్య నిష్ఠకు సంబంధించినది. సత్యాన్ని పాలిస్తే ధర్మం కుంటువడుతుంది. ధర్మం నెగ్గాలంటే సత్యం అసత్య మవుతుంది. "యది సత్యం బ్రవీమ్యేతత్ తదసత్యం భవిష్యతి" అని (నిజం చెప్పాలంటే నిజం అబద్ధమవుతుంది) అని దశరథుడు మథన పడతాడు. ఈ మథనకు మూలకారణం మంథర. చిన్నతనం నుంచి ఈమె కైకకు దాసిగా, సహోషిత (నెచ్చెలి) గా ఉంటూ ఆమె కష్టసుఖాలలో పాలుపంచుకుంటూ ఉన్నదట. ఉన్నట్టుండి ఆమె రాజ భవనం పై అంతస్తు మీదికెక్కి పట్టాభిషేక సంరంభం చూచి పట్టలేక అమాంతం కిందికి దిగి వచ్చిందట. కమలం లాంటి కైక మనస్సును ఈర్ష్యతో మలినంచేసి ఒక్క క్షణంలో రఘు వంశాన్ని అఘు వంశంగా మార్చివేసిన మాత్సర్యవతి మంథర కైక హృదయంలో ప్రవేశించింది. రాజ్యలోభం, పదవీ వ్యామోహం ఎంతటి ఉదార హృదయులను కూడా క్షణంలో రహదారికి లాగ గలదని చెప్పేందుకు మంథర నిదర్శనం. ఈమె కైక జీవితంలో అకస్మాత్తుగా ఆవిర్భవించిన వ్యక్తి కాదు. సహోషిత అనేమాట ఆమె ఉనికిని చక్కగా చిత్రిస్తుంది. ఆమె కైక చెంతనే కూర్చుని ఉన్న ప్రాసీయసి (పొట్టిమాని ముంత). వ్యక్తిలో ఈర్ష్య, వ్యామోహం, లాలస, పట్టుదల ఎక్కడినుంచో రావు. లోపల దాగియున్న భావాలే తరుణం చూచుకొని తొంగిచూస్తాయి. సామాన్యులు వాటికి లొంగి పోతారు. మహనీయులు వాటిని లొంగదీస్తారు. కైక మంథరకు లొంగి పోయింది. సత్యం సాకుతో ఆమె తన దౌర్బల్యాన్ని బయట పెట్టుకొని పండు లాంటి కుటుంబాన్ని పాడు చేసింది. కాని, సత్య పరాక్రముడైన రాముడు, తన కర్తవ్యాన్ని వెంటనే గుర్తించి మంథర నాటిన విషవృక్షాన్ని మందార వనంగా మార్చాడు. సత్య ధర్మాలకు సామరస్యం కూర్చాడు.

పట్టాభిషేక వార్త వినిపించిన రాత్రి వనవాసపు గుసగుసలతో తెల్లవారింది. పట్టాభి రాముణ్ణి ఎప్పుడెప్పుడు చూస్తానా అని సూర్యోదయంతోపాటు రామాభ్యుదయం కోసం ఎదురు చూస్తున్న తండ్రి అప్పుడే తెల్లవారిందని భయపడుతున్నాడు. కాని, రాత్రి

తన తండ్రి తనను చేరదిసి పట్టాభిషేక వార్త చెప్పినప్పుడు రామచంద్రుని ముఖం ఏలాఉందో, మర్నాడు కైకమ్మ సృహతప్పి పడిపోయిన దశరథుని యెదుట వనవాసం సంగతి రాముడికి తెగించి చెప్పినప్పుడు కూడా అలాగే ఉంది. ఆయన మనస్సు ఏమాత్రం చలించలేదు (శ్రుత్వాన వివ్యథే రామః). ఒక్క క్షణం కూడా ఆలోచించకుండా 'అలాగే వెళ్తానమ్మా. అడవికి వెళ్ళేందుకు అభ్యంతర మేముంది? ఇదుగో ఇప్పుడే వెళ్తున్నాను' అంటాడు. (ఏవమస్తు గమిష్యామి వనం వస్తు మహాంత్వితః) నాన్నగారు నీకీ మాట చెప్పేందుకు జంకి అలా మగతగా పడుకున్నారని కైక అనగానే రాముడు నొచ్చుకొని తన పిన్నమ్మను వెన్నలా కరిగించే మాట అంటాడు :

అనుక్తోప్యాత్ర భవతా భవత్యా వచనాదహం
వనే వత్స్యామి విజనే వర్షాణీహ చతుర్దశ.

(అదేమిటమ్మా అలా అంటావు. ఈ మాట నాన్నగారు చెప్పాలా? నీవు చెప్తే చాలదా? నాన్నగారు చెప్పినా చెప్పక పోయినా నీ మాటమీద నేను పద్నాలుగు సంవత్సరాలు అరణ్యంలో ఆనందంగా గడుపుతాను).

కాని, కైక మనస్సు కరగదు. భరతుడు వచ్చేలోగా రాముడు అడవికి వెళ్ళకపోతే కథ అడ్డం తిరగవచ్చని ఖంగారు పడుతున్న కైకమ్మ ముఖవైఖరి చూచి రాముడు తన దృఢ సంకల్పాన్ని దృఢ తరంగా చెప్తాడు :

నాహమర్థ పరోదేవి లోకమావస్తు ముత్సహే
విద్ధి మాంబుషి భిస్తుల్యాం విమలం ధర్మ మాశ్రితం.

(నాకు ధన కనక వస్తు వాహనాలపై ఆసక్తి లేదు. నాకు కావలసింది రాజ్యం కాదు, రాష్ట్రం. లోకం నాకోసం ఎదురు చూస్తున్నది. అర్థంతో నాకు పని లేదు. నిర్మలమైన ధర్మ నిర్వాహణతో ఋషుల మధ్య ఋషి జీవితం గడపాలని నా మనస్సు ఉవ్విళ్ళూరుతూ ఉంది).

ఈ మాటల్లోని రహస్యం కైకకు బోధపడదు. వెంటనే తల్లి దగ్గరకు వెళ్ళుతాడు. తన కొడుకు కొద్ది క్షణాల్లో రాజు కాబో తున్నాడని పొంగి పోతున్న కౌసల్యాదేవి వనవాస వార్త వినగానే విషాదంతో కుంగి పోతుంది. గొడ్డలి పెట్టుకు విరిగి పోయిన చెట్టులా పడిపోతుంది. రాముడు తల్లిని ఓదారుస్తాడు. లక్ష్మణుడు ఆవేశంతో అనరాని మాటలు అంటాడు. తప్పుదారి పట్టిన తండ్రి మాట వినక పోయినా తప్పు లేదంటాడు. పిచ్చి తల్లి కౌసల్యకు లక్ష్మణుడు చేసిన సూచన సమంజసంగానే ఉన్నట్టు తోస్తుంది. కాని, రాముడు దృఢ వ్రతుడు. పితృవాక్య పరిపాలన ఒక్కటే తన ధర్మంగా భావించిన బుద్ధిమంతుడు. ధర్మాత్ముడయిన రాముడు, తల్లితో ధర్మ సమ్మతమైన మాట అంటాడు - 'అమ్మా, నాన్న మాట కాదనేంత సామర్థ్యం నాకు లేదు' (నాస్తి శక్తిః పితుర్వాక్యం సమతి (కమితుం మమ). రాముని ధర్మ దీక్షను కాదనలేక అతన్ని విడిచిపెట్టి ఉండలేక బాధపడుతున్న కౌసల్య మధ్య మార్గాన్ని సూచిస్తుంది. "రాజ్యం మన కక్కరలేదు. ఊరకే ఇక్కడ నా కళ్ళ యెదుట ఉండి కాలక్షేపం చెయ్యి నాయనా, అందువల్ల ధర్మ లోపమేమీ జరగదు"- అని ఆమె మమకారంతో అంటుంది. సత్య సంధుడు ధర్మ పరతంత్రుడు అయిన రాముడు ధర్మ నిర్ణయాన్ని తల్లికి మెల్లగా నచ్చ జెప్తాడు.

త్వయా మయాచ వైదేహ్యా లక్ష్మణేన సుమిత్రయా
పితుర్ని యోగే స్థాతవ్యం ఏషధర్మః సనాతనః.

(తండ్రి ఆజ్ఞకు నేనేకాదు. నీవు, నేను, సీత, లక్ష్మణుడు, పిన్నమ్మ సుమిత్ర -అందరమూ బద్ధులమే. ఇది సనాతన ధర్మం. అడవికి వెళ్ళటం నా ధర్మం. ఆశీర్వదించి వంపించటం నీ ధర్మం. నీకు పరిచర్య చేస్తూ నీ దగ్గర ఉండటం సీత ధర్మం. భరతునితో సహకరించి రాజకార్యాలలో తోడ్పడటం లక్ష్మణుని ధర్మం. లక్ష్మణుడు ఆవేశపడకుండా విధ్యుక్త ధర్మం నెరవేర్చేట్టు చూడటం సుమిత్ర ధర్మం).

రాముడు చెప్పిన ఈ సనాతన ధర్మంలో సనాతన సత్యం ఇమిడి ఉంది. ఈ మాటలకు రాముడు ఆక్షణంలో భావించిన అర్థం వేరు, తర్వాత జరిగిన సంఘటనలు నిరూపించిన యథార్థం వేరు. కైక కోరింది కేవలం రాముడి వనవాసమే కాని సీతా లక్ష్మణులకు దీనితో ప్రమేయం లేదు. కాని, ఇద్దరూ తమంతట తాము రాముని వెంట బయలు దేరారు. రాముడు ఎంత నచ్చ చెప్పినా వినక ఇద్దరూ రామునికంటె ముందుగా అడవికి ప్రయాణ మయినారు. ఈ విషయం రాముడు ఊహించి ఈ మాట అన్నాడో లేక అప్రయత్నంగా ఆయన నోట భవితవ్యం పలికిందో తెలియదు. గాని పై శ్లోకంలోని ప్రతి శబ్దం తర్వాతి సంఘటనల్లో ప్రతిబింబిం చింది. ఋషితుల్యుల వాక్కును ఇలాగే అర్థం అనుసరిస్తుందని వాగ్విదుల అనుభూతి. సీతారామ లక్ష్మణులకు వనవాసంతో ప్రత్యక్ష సంబంధం, కౌసల్యా సుమిత్రలకు పరోక్ష సంబంధం మరు క్షణంలోనే ఏర్పడ్డది. ఎవరి ధర్మాన్ని వాళ్ళు సక్రమంగా నెర వేర్చారు. ఇందులో ఎవరు పాలుమాలినా రామాయణం యథా విధిగా సాగేది కాదు. అడవుల్లో రాముణ్ణి అనుసరించటం సీతా లక్ష్మణుల ధర్మమయితే రామలక్ష్మణులను అనుమతించటం కౌసల్యా సుమిత్రల ధర్మ మయింది, ఈ ధర్మ నిర్వాహణలో సుమిత్ర కౌసల్య కంటే ముందంజ వేస్తుంది. అడవికి వెళ్ళవలసిన రాముణ్ణి పరి పరి విధాల వారించి చివరకు విధిలేక అనుమతిస్తుంది మమతా మయి కౌసల్య. అసలు వనవాసంతో ప్రమేయంలేని లక్ష్మణ మూర్తిని ఆనందంతో ఆశీర్వదించి పంపుతుంది సమతామయి సుమిత్ర. రాజును గురించిగాని. కైకను గురించి గాని ఆమె పల్లెత్తు మాట అనదు. విధి విధానాన్ని ధైర్యంతో మౌనంగా భరించి అంగీక రించటమే ఆమె అభిమతం. "తండ్రీ, వనవాసం కోసం నీవు జన్మించినపుడు ఆలోచించవలసిన పనిలేదు. ఆత్మీయుల యందు నీకుగల అనురాగమే నిన్ను రాముని వెంట తీసుకొని పోతుంది. తండ్రి తరువాత తండ్రి లాంటివాడు రాముడు. తల్లిలా నిన్ను చూచుకుంటుంది సీత. సీతారాముల సన్నిధిలో నీకు అరణ్యం కూడా అయోధ్యలా ఉంటుంది. సుఖంగా వెళ్ళు తండ్రీ!" అని

ఎంతో మృదు మధురమైన మాటలతో కన్నకొడుకును అడవులకు సాగనంపుతుంది — పరమ సాధ్వి సుమిత్ర. ఎంతటి సౌశీల్యం! సహనం! సమదృష్టి! కనకనే దశరథ మహారాజుకు సుమిత్ర మీద మితిలేని మమత. పాయసం పంచి పెట్టేప్పుడు సుమిత్రకు రెండు సార్లు పాయసం ఇవ్వటంలో రాజు హృదయం తెలుస్తుంది. అలాగే అందరికీ అనుకూలంగా నడుచుకునే పేరుకు తగిన సుమిత్రకు ఇద్దరు కుమారులు కలుగుతారు. రామకైంకర్యానికి లక్ష్మణుడు, భరతుని పరిచర్యకు శత్రుఘ్నుడు. ఒకరు భగవత్సేవకు అంకితమైతే మరొకరు భాగవత్సేవకు అర్పితమై తమ జీవితాలను చరితార్థం చేసుకున్న పుత్రరత్నాలను ప్రసవించిన పుణ్యగర్భ సుమిత్రను వాల్మీకి శ్రీకారంతో పోల్చటం గమనించ దగిన విషయం. కౌసల్య, సుమిత్ర. కైక హ్రీ, శ్రీ కీర్తికి ఉపమానంగా ఉన్నారని అంటాడు ప్రాచేతసుడు. కౌసల్య హ్రీమతి, సుమిత్ర శ్రీమతి, కైక కీర్తిమతి.

కైక మనస్సులో ఉన్నట్టుండి చెలరేగిన కీర్తి దుమారానికి రాజ వంశమంతా చలించింది కాని సత్య ధర్మ పరాక్రముడైన రాముడు ఝంఝూనిలాన్ని మలయ మారుతంగా మారుస్తాడు. కీర్తి కాంక్షతో తనను తాను మరచిపోయిన కైకేయికి తన కోరిక ధర్మ సమ్మతమనే అనిపిస్తుంది. రాజు తనకు మాట యిచ్చి ఎలా తప్పగలడనే ధైర్యంతో ఆమె పట్టిన పట్టు పిసమాత్రం వదలదు. అంతఃపురం నుంచి మూడు వందల యాభై మంది రాముడు అడవికి వెళ్ళకూడదని ఘోషించినా కైక మనస్సు కరగదు. రాముడి మనస్సు చలించదు. సీతారామ లక్ష్మణులు అడవికి వెళ్ళుతుంటే అయోధ్యలో అణువణువూ కరుణామయ మవుతుంది. వశిష్ఠుడు, సుమిత్రుడు, దశరథుడు, పౌరులు - అందరూ కైకను అనరాని మాటలంటారు. కాని, ఆమె రాజు తనకిచ్చిన మాటను మూట గట్టుకొని బిగుసుకు పోతుంది. తనకోరిక ధర్మంకానీ, అధర్మం కానీ, అసత్యంకానీ ఆమెకు అక్కరలేదు. ఇస్తానన్న వరాన్ని ఇలా ఉపయోగించు కోవటమే ఆమె లక్ష్యం. వరం కోరేప్పుడు కూడా ఆమె దశరథుడితో స్పష్టంగా చెపుతుంది.

భవత్వ ధర్మో ధర్మోవా సత్యంవా యది వానృతం
యత త్వయా సంశ్రుతం మహ్యాం తస్యనాస్తి వ్యతిక్రమః.

తన మాటకు తిరుగు లేదని యింత గట్టిగా చెప్పిన కైక మనస్సు తన్నకొడుకు భరతుడు తిరుగుబాటు చేస్తేనే కాని తిరగదు. భర్త ప్రాణాలు కోల్పోయినా ఆమె మనస్సు మారదు. కుమారుడు రాజయితే చాలానుకుంటుంది. కాని, తన ఆశలకు ఆధారమయిన భరతుడే తనను తూలనాడి రామున్ని అడవి నుంచి తీసుకొని వస్తానని ప్రతిజ్ఞ చేసిన తర్వాత ఆమెకు మెలకువ వస్తుంది. కాని, అప్పటికి కథ అరంభమయింది చిత్రకూటం దాకా సీతారామ లక్ష్మణుల అయనం సాగింది. రామ తత్త్వం భరతునికి తెలుసు. కాని. రాముని యెదుట తన ఆవేదనను చెప్పుకొని ఎలాగయినా రాముడు తిరిగి అయోధ్యకు వచ్చేట్టు చూడాలని భరతుడు బ్రహ్మాండమంత భక్తితో బయలు దేరుతాడు.

చిత్రకూటంలో రామ భరతుల సమాగమం సత్యధర్మ సంరక్షణకు మరో కఠిన పరీక్ష. చిత్రకూటానికి భరతుడు ఒంటరిగా వెళ్ళలేదు. దాదాపు అయోధ్యా నగరమంతా అతని కూడా బయలు దేరింది. ఇంత బలగంతో గట్టి నమ్మకంతో ధర్మవత్సలుడు భరతుడు సత్యసంధుడైన రామున్ని అనేక విధాల ప్రాధేయపడతాడు కాని, రామ భరతులు త్యాగ మూర్తులు, తపోధనులు, ధర్మపరాయణులు, సత్యసంధులు. ఒకరిని మించిన వారు మరొకరు. రాముడు భరతాగ్రజుడైతే, భరతుడు రామానుజుడు. నీవే రాజు వంటే నీవే రాజువని (త్వమేవరాజా ధర్మజ్ఞ) ఇద్దరూ ఒకరికొకరు నచ్చ చెప్పేందుకు చూస్తారు. కాని, మనస్సు నొచ్చకుండా సత్య ధర్మ విమర్శ చేస్తారు. మధ్యలో వశిష్ఠుడు జోక్యం చేసుకొని రామునికి చెప్తాడు :

భరతస్య వచః కుర్వన్ యాచ మానస్య రాఘవ
ఆత్మానం నాతివర్తేత్వం సత్యధర్మ పరాక్రమః

గురువు గారి హితవులో కూడా ఆత్మహితముంది. ఎలాగయినా రాముడు అయోధ్యకు వస్తే ధర్మం నిలబడుతుందని

ఆయన శివకామన. తమ్ముడు భరతుడు కోరినట్లు చెయ్యటమే ఆత్మహితమంటాడు 'సత్య ధర్మ పరాక్రమ' అని సంబోధించటంలో కూడా గూఢ మయిన అభిప్రాయం ఉంది. కుల గురువుగా వశిష్ఠుడు వంశ గౌరవానికి వ్యతిరేక మయిన హితవు చెప్పగూడదు. కనుక తుది నిర్ణయం రాముడికే వదలి వేస్తాడు.

చిత్ర కూటం నిజంగా విచిత్ర కూటం. ఇక్కడి వాగ్వాదమంతా రాజ్యంకోసం, అధికారంకోసం, సుఖంకోసం, వ్యక్తికోసం కాదు. ధర్మం కోసం, సత్యంకోసం, సంయమంకోసం, లోకకల్యాణం కోసం. ఇద్దరు అన్నదమ్ములు ఒకరినొకరు నచ్చచెప్పు కుంటున్నారు. పదవులకోసం పెదవులు కరుచుకొని ప్రజల హృదయాలను వంచించే రాజకీయ నాయకులు నిత్యం మనన చేయవలసిన మహత్తరమైన సన్నివేశం చిత్రకూట వర్ణన. భౌతికమైన సంపదను తృణీకరించి శాశ్వతమైన విలువలను సమస్త లోకానికి చాటి చెప్పిన మహా కూటం చిత్రకూటం. చివరకు రామభద్రుని పాదుకలను మోసు కొని భరతుడు నంది గ్రామం చేరుతాడు. అరణ్యంలో రాముడు ఎలాంటి ఋషి జీవితం గడుపుతాడో అలాంటి సంయమం తోనే భరతుడు అయోధ్యను రాముని పేరిట పాలిస్తాడు. అయోధ్యలో భరతుడు. అరణ్యంలో రాముడు సత్య ధర్మ పరిపాలన సాగిస్తారు. ఇది రామాయణ మహాయనంలో స్వాధిష్ఠానం. ఎవరి స్థానం వాళ్ళు ఎన్నుకున్నారు. పాదుకలు స్వస్థానానికి చేరుకున్నాయి. పాదాలు దండక వనంలో సంచరించ సాగాయి. ఈ విషయాన్నే రాముడు భరతునితో భంగ్యంతరంగా అండాడు :

త్వం రాజా భరత భవ స్వయం నరాణాం
వన్యానామ హామపి రాజ రాణ్మృగాణాం.
గచ్ఛత్వం పురవరమద్య సంప్రహృష్టః
సంహృష్ట స్త్వహామపి దండకాన్ ప్రవేక్ష్యే.

(భరతా! నీవు అయోధ్యకు రాజువు. నేను అరణ్యానికి రారాజును. నీవు నాగరికులైన నరులను పాలించు. నేను అర

ణ్యంలో విహరించే జంతువులను పాలిస్తాను. నీవు సంతోషంతో రాజధానికి వెళ్ళు. నేను ఆనందంగా దండ కారణ్యంలో ప్రవేశిస్తాను).

సత్య ధర్మ పరాయణుని తీర్పు ఎంత సమంజసంగా ఉంది! భరతుడు రాజయితే, రాముడు రారాజు. భరత రాజ్యం పరిమితం. రామ రాజ్యం అపరిమితం. పాదచారి యైన రామ గమనానికి (అయనానికి) భరతుడు పూజించే పాదుకను ప్రాతిపదికలు. అదే మూలాధారం. ఇది స్వాధిష్ఠానం. ఇక్కడి నుంచి సీతా రామ లక్ష్మణుల లోక సంచారం ఆరంభమవుతుంది. భరతునికి లోక పాలనలో శత్రుఘ్నుడు సహకరిస్తే, రాముడికి లోక సంగ్రహంలో లక్ష్మణుడు తోడ్పడుతాడు. ఇలా నలుగురు అన్నదమ్ములు తండ్రికి మించిన తనయులుగా సత్య ధర్మాలను సాధిస్తారు.

సంచారం

కంటికి కనిపించిన దంతా లోకం. నాది, నీది, అది, యిది అనే భేదం లోక సామాన్యులను బాధిస్తూ ఉంటుంది. కాని, లోకోత్తరమైన ఆదర్శంతో లోక కల్యాణం సాధించ దలచిన లోక నాయకులకు అందరూ స్వజనులే. సత్యమే వారికి సత్త్వం. ధర్మమే ధనం. చిత్రకూటంలోని చిద్విలాసం రాముణ్ణి ఇలాంటి లోక నాయకునిగా నిరూపిస్తుంది. దండకారణ్యంలో ప్రవేశించిన కోదండపాణికి ధర్మరక్షణ, సత్యపాలన తప్ప మరో ధ్యేయం లేదు. ఈ విషయమే నారదుడు వాల్మీకితో సూత్రప్రాయంగా అంటాడు.

రక్షితా జీవలోకస్య ధర్మస్య పరిరక్షితా
రక్షితా స్వస్యధర్మస్య స్వజనస్యచ రక్షితా.

తనవారినీ, తన ధర్మాన్నీ, తన తోటి జీవకోటినీ రక్షిస్తూ ధర్మాన్ని పరిరక్షించటం రామభద్రుని స్వభావం. ముందు తన

వారు, బంధువులు. మిత్రులు. ఆత్మీయులు వీరిని ప్రేమతో చూడటం ప్రథమ కర్తవ్యం. దీనికి మించింది తన ధర్మం. ఏది తగనిది అని నిర్ణయించేందుకు ఆధారం స్వధర్మం. స్వధర్మానికి మించింది లోకధర్మం. ఈ మూడింటిని సమీకరించేది సనాతన ధర్మం. ఈ నాలుగు సోపానాల్లో ధర్మాన్ని నిర్వహించటం ధర్మవత్సలుడైన రామచంద్రుని లక్షణం. దండక వనంలో ప్రవేశించి నప్పటినుంచి ఈ ధర్మ పరిపాలనకు అవకాశం లభిస్తుంది.

అరణ్యంలో ప్రవేశించే ముందు సీతా రామలక్ష్మణులు అత్రి ఆశ్రమం వెళుతారు. అక్కడ అనసూయ సీతను చాల అభిమానంతో చేరదీసి అంగరాగం, దివ్యాంబరం, దివ్యాభరణాలతో సత్కరిస్తుంది. లోక కల్యాణ సాధనలో, ధర్మకార్య నిర్వహణలో రాముడికి సహధర్మ చారిణి సీత. ఆమెకు ఈ కార్య సంపాదనకు కావలసిన సాధన సంపదను అనసూయాదేవి అవ్యాజమైన అనురాగంతో అనుగ్రహిస్తుంది. అసూయ ఎరుగనిది అనసూయ. స్వపర భేధం వల్ల అసూయ ఏర్పడుతుంది. అందరిని ఆత్మీయులని భావించే ఔదార్యం వల్ల అనసూయకు అద్భుతమైన తపశ్శక్తి లభించింది. ఆ శక్తిలో కొంత భాగం ఆమె ద్వారా సీతాదేవికి సంక్రమించింది.

అలాగే అగస్త్యాశ్రమంలో రామచంద్రునికి గొప్ప గొప్ప అస్త్రాలు, శస్త్రాలు అగస్త్యముని ప్రసాదిస్తాడు. కాని, అరణ్యంలో ప్రవేశించగానే ఈ అస్త్రాలు లభించవు. రాక్షసుల బాధలకు తాళలేక ప్రతిహింసకు పాల్పడలేక దండకారణ్యంలోని ఋషులందరూ రామచంద్రునికి తమ ధర్మ సంకటం చెప్పుకుంటారు. రాక్షసులను సంహరించి వారిని రక్షిస్తానని రాముడు వారికి వాగ్దానం చేస్తాడు. దారిలో విరాధుడు తారసిల్లుతాడు. రామలక్ష్మణులను భుజాలమీద ఎక్కించుకొని పారిపోతుంటే సీత భయపడుతుంది. కాని, కొత్తచోట దారి చూపిస్తున్నాడులే అని రాముడు చమత్కరిస్తాడు. కొంత దూరం వెళ్ళిన తర్వాత ఒక్క క్షణంలో విరాధ వధ జరుగుతుంది. చనిపోయిన తర్వాత విరాధుడు శాపవిముక్తుడైన గంధర్వుడనీ అతని

పేరు తుంబరుడని తెలుస్తుంది. విరాధుడు చేసిన సూచన ప్రకారమే రాముడు శరభంగ మహాముసినిని దర్శిస్తాడు. బ్రహ్మలోకానికి వెళ్ళనున్న శరభంగుడు రాముడు వస్తున్నాడని విని కొంచెము సేపు ఆగుతాడు. శరభంగ మహామునిద్వారా సుతీక్ష్ణ మహాముని సంగతి తెలుస్తుంది. అక్కడినుంచి అగస్త్యాశ్రమానికి సీతా రామలక్ష్మణులు వెళ్ళుతారు. ఇలా ఒకదాని కొకటి ఆధారంగా అనేక సంఘటనలు జరుగుతాయి. రాక్షస సంహారం, శాప విమోచనం, ఋషి సందర్శనం, ఇదే వరుస. అన్నీ బాగున్నాయి కాని మనకు ద్రోహం తలపెట్టని రాక్షసులను ఇలా నిర్దాక్షిణ్యంగా చంపటం న్యాయమేనా అని సీతమ్మకు సందేహం వస్తుంది. రాముడు ఆమెను సమాధాన పరుస్తాడు. లోకం నాకోసం ఎదురు చూస్తున్నదని రాముడు కైకేయితో చెప్పిన మాటలో రహస్యం ఇప్పుడు గోచరిస్తుంది. ఈ లోక రక్షణకు కావలసిన అస్త్ర శస్త్ర సంభారాన్ని అగస్త్యుడు రాముడికి ఇస్తాడు.

సీతమ్మకు అనసూయ, రాముడికి అగస్త్య మహాముని ఇలా లోక కల్యాణానికి, ఆత్మ రక్షణకు కావలసిన సాధన సంపద ప్రసాదించటంలో రామాయణ మహాయనంలోని మరో మెట్టు - మణిపూరం గోచరిస్తుంది.

అగస్త్య మహాముని ఆశీస్సులు పొంది, వారి అనుమతితో సీతా రామలక్ష్మణులు గోదావరి తీరంలో పంచవటి క్షేత్రంలో ఒక పర్ణశాల వేసుకుని హాయిగా కాలక్షేపం చేస్తూ ఉంటారు. ఉదయం గోదావరీ స్నానం, మధ్యాహ్నం తత్త్వ జిజ్ఞాస, సాయంత్రం వన విహారం - ఇలా రోజులు, వారాలు, నెలలు, ఋతువులు సాగిపోతుంటాయి. ఉన్నట్టుండి ఈహాయికి అంతరాయం ఏర్పడుతుంది. రావణ సహోదరి శూర్పణఖ ఆ పరిసరాల్లో షికార్లు చేస్తూ ఒకనాడు హేమంత ఋతువులో రామ లక్ష్మణులను పర్ణశాలలో చూస్తుంది. కామ దూరుడయిన రాముణ్ణి కామిస్తుంది. సీతను చూచి అసూయ పడుతుంది. రాముడు కాదంటె లక్ష్మణు డయినా సరేనని ఇద్దరిలో

ఎవరినో ఒకరిని తన వానిగా చేసుకునేందుకు శాయశక్తులా ప్రయత్నిస్తుంది. రామ లక్ష్మణుల పరిహాసాన్ని అర్థం చేసుకోలేని చపలనాతికి తగిన శాస్తి జరుగుతుంది. రాముని కనుసన్నలను గమనించి లక్ష్మణుడు ఆమె ముక్కును, చెవులను కోసి అసలే అనాకారి అయిన ఆమెను మరీ వికారిగా చేసి పంపుతాడు. దీనితో శూర్పణఖకు అండ దండగా ఉన్న అన్నయ్యలు ఖరదూషణాదులు, రామలక్ష్మణుల మీద కత్తి దూస్తారు. రాముడు ఒంటరిగా పద్నాలుగు వేల రాక్షసులను సంహరిస్తాడు. కాని శూర్పణఖకు జరిగిన పరాభవం రావణునిదాకా వెళ్తుంది. సీత అందాన్ని విని రావణుడు చలిస్తాడు. మారీచుని సాయంతో సీతను అపహరిస్తాడు. రామ లక్ష్మణులు జటాయువు వల్ల జరిగిన వృత్తాంతం తెలుసుకుంటారు. సీతాపహరణం కంటె జటాయు మరణం రాముణ్ణి ఎక్కువగా బాధిస్తుంది. తండ్రిగా భావించి జటాయువుకు అంత్యక్రియలు చేసి సీతాన్వేషణకై బయలుదేరుతారు రామలక్ష్మణులు.

శూర్పణఖ వచ్చింది రాముడి కోసం. కాని, పర్యవసానం సీతాపహరణం. ఒక విధంగా సీత కోరింది కూడా సీతావియోగమే. రావణుడు సాధించింది కూడా రామ విరహమే. సీతారాములు కలిసి ఉన్నంతవరకు సోదర సోదరీమణుల కోరిక నెరవేరదు. చెల్లెలు రామభద్రుణ్ణి చేపట్టాలని చాటలవంటి గోళ్ళతో మొరటుగా పర్ణశాలపై విరుచుకు పడుతుంది. అన్న సీతమ్మను అపహరించేందుకు దొంగ పన్నాగంతో సాదు వేషంలో వచ్చి ఒంటరిగా ఉన్న సాధ్విని బలవంతంగా తీసుకొని పోతాడు. శూర్పణఖ వ్యక్తిత్వం ఆమె నఖాల్లో (గోళ్ళలో) ప్రతిబింబితమైతే రావణుని దంభం అతని శిరస్సులో కుంభించి ఉంటుంది పరమాత్మసి కాలి గోళ్ళు పరంజ్యోతిని ప్రసరింప జేస్తాయని ప్రతీతి. శూర్పణఖ చేతిగోళ్ళు విషయ వాసనలను విరజిమ్మాయి. గోళ్ళు వాసనకు, ఉపాసనకు కూడా పనికి వస్తాయి. జీవలక్షణాలు గల నిర్జీవ పదార్థాలలో గోళ్ళు కూడా పరిగణింప బడతాయి. కండూతికీ, పాండితికీ రెంటికీ గోళ్ళు వాటంగా, ఘాటంగా ఉపకరిస్తాయి. అలాంటి

గోళ్ళతో శూర్పణఖ రామచంద్రుని సమీపిస్తుంది. చూచేందుకు చక్క కూరలా చక్కగా, చిక్కగా ఉన్నాడు కదా అని నేను నీకు తగిన దాన్నని సిగ్గు లేకుండా చెప్పుకుంటుంది. చుప్పనాతి శూర్పణఖ. సీతా సమేతుడయిన రామచంద్రు డెక్కడ? కొండల్లో కోనల్లో మానం వదలుకొని మైమరచి విహరించే శూర్పణఖ ఎక్కడ? ఇద్దరి రూప వైశమ్యాన్ని నిరూపిస్తూ వాల్మీకి అంటాడు:

సుముఖం దుర్ముఖీ రామం వృత్తమధ్యం మహోదరీ
విశాలాక్షం విరూపాక్షీ సుకేశం తామ్ర మూర్ధజా
ప్రియరూపం విరూపాసా సుస్వరం భైరవస్వనా
తరుణం దారుణా వృద్ధా దక్షిణం వామభాషిణీ
న్యాయ వృత్తం సుదుర్వృత్తా ప్రియ మప్రియ దర్శనా
శరీరజ సమావిష్టా రాక్షసీ రామ మబ్రవీత్.

(శూర్పణఖ రాక్షసి. రాముడు పురుషోత్తముడు. రాక్షసీ రాముల రూప వైషమ్యం గమనించదగినది. ఆమె దుర్ముఖి అతడు సుముఖుడు. ఆమె మహోదరి. అతడు సన్నని నడుముగల సుకుమారుడు. ఆమె విరూపాక్షి. అతడు విశాల మయిన కన్నులు గలవాడు. ఆమెది ఎర్రని రాగి జుట్టు. అతనిది నల్ల జుట్టు. ఆమె వికృతాకారంతో విపరీతంగా పెరిగిన వయోవృద్ధ. అతడు పిన్న వయసులో వెన్నలా కన్నుల విందుగా కనిపించే కమనీయ స్ఫుర ద్రూపి, ఆమెది కఠోరమైన కంఠం. అతనిది మృదు మధురమైన స్వరం. కట్టె విరిచినట్లు మాట్లాడే గడుసుదనం ఆమెలో కొట్ట వచ్చినట్టు కనిపిస్తుంది. అతడు అన్నివిధాలా అందరికీ అనుకూలంగా అణకువతో మాట్లాడె ప్రియంవదుడు. ఆమే కామాంధురాలయిన కామిని. అతడు న్యాయసమ్మతంగా నయ వినయాలతో వ్యవహరించే ప్రియ దర్శనుడు).

ఇలాగే రామ రావణులకు మధ్యగల వ్యత్యాసాన్ని గూడా సీతాదేవి రావణునికి స్పష్టంగా చెపుతుంది. సింహం ముందు నక్కలా రావణుడు రాముని యెదుట నిలబడేందుకు కూడా పనికి

రాదని ఆమె చెపుతుంది. మురికి కాలువకు మున్నీటికీ, ఇనుముకూ బంగారానికీ, బురదకు గంధానికీ, కాకికీ, గరుత్మంతునికీ, ఎంత భేదముందో అంత వ్యత్యాసం రావణుడికీ, రాముడికీ ఉందని ఆమె తనను అపహరించేందుకు వచ్చిన రావణుడితో నిర్భయంగా అంటుంది. తపస్సు, వర్చస్సు, ఓజస్సు - ఎన్ని ఉన్నా ఒక్క ధర్మం లోపించటంవల్ల కామ మోహితుడైన రావణుడు లోక రావణుడవుతాడు. సత్య ధర్మ పరాయణుడైన రామచంద్రునికి దూరమవుతాడు. శూర్పణఖది సుఖప్రధానమైన వ్యక్తిత్వ మయితే రావణుడు శిరఃప్రధానుడు. ఒకటికి పది తలలు గల పెద్ద మనిషి. మంచికీ, చెడుకు కూడా శిరస్సే ఆధారం. మంచి మంచి ఆలోచనలతో మంచిని తలపెట్టి ప్రపంచంలో మంచిని పంచగలది తలపులకు నిలయ మయినది తలయే. ఆ తలకాయలోనే ప్రపంచాన్ని ముంచివేసే దురాలోచనలు కూడా బయలు దేరవచ్చు. సూర్పణఖ గోళ్ళవలె రావణాసురుని తలలు కూడా మంచిని అణచివేసి చెడును చేరదీస్తాయి. పర్యవసానం రావణ సంహారం. శ్రీరామ విజయం సీతా విముక్తి. ఈ శుభాంతానికి బీజం శూర్పణఖ పరాభవం. సీతాపహరణం. శూర్పణఖ లేకుంటే తర్వాత కథే లేదు. రామాయణ పరమార్థమే నెరవేరదు. కాబట్టి శూర్పణఖ వృత్తాంతం రామాయణ కథలో కీలకమైన నాభి స్థానాన్ని పొందుతుంది. కైతవరంతో రామాయణంలోని బ్రహ్మ గ్రంధి విచ్ఛిన్న మయితే శూర్పణఖ పరాభవంతో విష్ణుగ్రంధి విడిపోతుంధి. ఇక రుద్రగ్రంధి వైపు రామాయణం పయనిస్తుంది.

వాల్మీకి చిత్రించిన రాముడు అమాయకుడైన మానవుడు. అందు వల్లనే మాయలేడి వెంట పరుగెత్తి సీతను సంతోష పెట్టేందుకు ప్రయత్నిస్తాడు. ఎక్కడ చూచినా ఎప్పటికప్పుడు ప్రమాద లక్షణాలు కనిపిస్తున్నాయని (ప్రతిక్షణం సర్వత ఏవ శంకితః) అనుమానిస్తూనే మారీచుని వెంట వెళతాడు. తిరిగి వచ్చేసరికి దారుణమైన వార్త తెలుసుకొని పసిపిల్లవానివలె విలపిస్తాడు. చెట్లను, చేమలను, పూలను, తీగలను, జలచరాలను, జంతువులనూ మా సీతను

మీరేమైనా చూచారా అని అమాయకంగా అడుగుతాడు. సీత లేకుండా తిరిగి అయోధ్యకు ఎలా వెళ్ళటం అని దిక్కుతోచక దిగజారి పోతాడు. "రాజ్యం పోయింది, అరణ్యాం శరణ్యా మయింది. కట్టుకున్న భార్య కనిపించ కుండా పోయింది. చివరకు నాకోసం తెగించి పోరాడిన యీ పక్షిని కూడా బతికించుకోలేక పోతున్నా!' నని జటాయువును చూచి వాపోతాడు.

రాజ్యం భ్రష్టం వనేవాసః సీతానష్టా మృతో ద్విజః !
ఈ దృశీయం మమాలక్ష్మీ ర్దహేదపి హి పావకం.

నన్ను ఆవరించిన అలక్ష్మి అగ్నిని కూడా దహించగలదని దారుణమైన దుఃఖంతో కుమిలి పోతాడు. సామాన్య మానవుడిలా సత్య పరాక్రముడు. 'అన్నా, ఇలా చింతించటం నీకు తగదు. దేవతలకు కూడా భోధపడని నీ ధీశక్తిని గుర్తించి ధైర్యం తెచ్చుకో!' అని తమ్ముడు ధైర్యం చెపుతాడు, అన్న దమ్ములు ఒకరి కొకరు ధైర్యం చెప్పుకొని, సీతాన్వేషణకై కొండల్లో కోనల్లో సంచారం సాగిస్తారు. సీతజాడ కనిపించక పోగా అయోముగి, కబంధుడు లాంటి రాక్షసులను ఎదుర్కొన వలసి వస్తుంది. లక్ష్మణుణ్ణి ప్రేమతో లాలించి తన వలపుల వలలో వేసుకొన వలెనని చూచిన - అయోముఖికి శూర్పణఖకు జరిగిన పరాభవమే జరుగుతుంది. శుభా శుభ లక్షణాలు కలగలుపుగా కనిపిస్తున్న కానన సీమల్లో కొంచెం ముందుకు సాగే సరికి కబంధుడు కనిపిస్తాడు. నడుము నుండి మెడ వరకే అన్ని అవయవాలనూ కుదించుకొని విశాల బాహువులతో విపులారణ్యంలో విహరిస్తున్న భయంకరాకారం చూచి లక్ష్మణుడు భయపడతాడు. కాని, రాముడు ధైర్యంతో కబంధుడు వాళ్ళిద్దరినీ కబళించ బోయే వరకు వేచి చూస్తాడు. చివరకు ఆత్మ రక్షణ కోసం రామ లక్ష్మణు లిరువురూ చెరి యొక బాహువును ఛేదిస్తారు. కబంధుడు నిజంగా రాక్షసుడు కాడు. శాపగ్రస్తు డయిన సుందరాంగుడు. బాహువులు తెగి పోగానే అతనికి స్వ స్వరూపం గోచరిస్తుంది. తన పార్థివ శరీరాన్ని దహనం చేస్తే ఆపదలో నున్న రామలక్ష్మణులకు అప్తులయిన మిత్రులను చేరేదారి తెలుపగలనని

అంటాడు. అలాగే దహనం చెయ్యగానే అతడు దివ్యరూపంలో రామలక్ష్మణులకు సాక్షాత్కరించి పంపాతీరంలో ఋష్యమూక పర్వతం మీద సుగ్రీవుడనే వానర రాజున్నాడనీ, అతనితో సఖ్యం చేస్తే తన కార్యం నెరవేరుతుందనీ సూచిస్తాడు. పరమ రమణీయమైన పంపా సరోవరం యొక్క ప్రాశస్త్యాన్ని పారవశ్యంతో వివరిస్తూ ఆ సరస్సు ఒడ్డునే ఉన్న మతంగ వనాన్ని, ఆ వనంలో ఉన్న శబరిని కూడా వర్ణిస్తాడు. ఈ వర్ణనలు కబంధుని నోట వింటుంటే అతనికి తెలిసిన రహస్యాలు మరెవ్వరికీ తెలియవనిపిస్తుంది.

అసలు కబంధ వృత్తాంతమే ఒక రహోగాథ. మరణించిన తర్వాతనే అతనికి రహస్యాలన్నీ తెలుస్తాయి. పార్థివ బంధం నుండి ముక్తి లభించిన తర్వాతనే అతని దివ్యత్వం వ్యక్తమవుతుంది. ఈ ఘట్టాన్ని జాగ్రత్తగా పరిశీలించి చూస్తే ఇది రామాయణ మహోయనంలో అనాహత నాదాన్ని వినిపించే మహత్తరమైన సోపానంగా గోచరిస్తుంది. కబంధుడు రామలక్ష్మణులకు కనిపించే ముందు అతని శబ్దం వాళ్ళకు వినిపిస్తుంది.

సంజజ్ఞే విపులః శబ్దః ప్రభంజన్నివ తద్వనం
సంవేష్టితమివా వాత్యర్థం గహనం మాతరిశ్వనా.

దట్టమైన అరణ్యాన్ని చీల్చుకొని స్వయంగా వాయుదేవుడే ప్రవేశించినట్టుగా నలువైపుల విస్తరించిన మహారవం వినిపించిందట. మహారవంతో ప్రవేశించిన కబంధుడు మహానాదంతో నిష్క్రమిస్తాడు. అతని శరీరం నశించినా అతని నాదం నశించదు. ఇదే రామకథానాదంలోని అనాహత తత్త్వం. కైకవరాల్లో మూలాధారాన్ని వదలిన కుండలినీయానం పాదుకా పట్టాభిషేకంలో స్వాధిష్ఠానాన్ని చేరి అత్రి, అనసూయ, అగస్త్యుల వంటి మహర్షుల మన్ననలలో మణిపూర మాధుర్యాన్ని ఆస్వాదించి కబంధ శాప విమోచనంలో అనాహత నాదాన్ని వింటుంది. మూలాధారంలోని శుద్ధ పార్థివ తత్త్వం స్వాధిష్ఠాన, మణిపూరాల్లో నిప్పును, నీటిని

మాటు పెట్టుకొని అనాహత నాదంలో వాయు యానాన్ని అధిరో హిస్తుంది. ఇక చేరవలసింది విశుద్ధి చక్రంలోని ఆకాశ తత్త్వం. దానికి కబంధుని అనాహత నాదమే దారి చూపిస్తుంది. పంపా సరోవరం, సుగ్రీవ (కమ్మని కంఠం) మైత్రి, హనుమత్సమాగమం - అన్నీ పవన సంభవమైన పావన వాగ్విభూతికి సూచనలు. ఇది సామాన్యమైన వాక్సంపద కాదు, ఋషి భాషితమైన ఋష్యమూకం కాని ఈ వాగ్విభూతిని అందుకునేందుకు సన్నని శ్వాసనాళం ఆధార మవుతుంది. అదే శబరి.

ఆశ్రమవాసిని శబరి సర్వకాలసర్వావస్థలయందు రామ నామాన్నే స్మరిస్తూ రామ సందర్శనం కోసం తపిస్తూ మతంగ వనంలో దినమొక యుగంగా కాలక్షేపం చేస్తూ ఉంటుంది. చివ రకు చిర నిరీక్షితమైన సుదినం సమీపిస్తుంది. రాముని రాకతో శబరి జీవితం తరిస్తుంది. శ్వాసను శాసించే శ్యామసుందరుడు సాక్షా త్కరించగానే శబరికి ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసాలు స్తంభించి పోతాయి. తన సర్వస్వం రామ చరణాలకు అంకితం చేసి ఆమె పరమ శాంతిని పొందుతుంది.

శబరి వృత్తాంతం భక్తికీ, శక్తికీ, రక్తికీ కూడా ఆలవాలమైన రసవత్తర రమ్యగాథ. శబరి యెంగిలి వాల్మీకి సూచించక పోయినా భక్త కవులు ఊహించారు. భక్తులపై భగవంతునికి గల అను రాగానికీ. అనుగ్రహానికీ శబరి కథ శాశ్వత నిదర్శనంగా నిలిచి పోయింది. అనాహత నాదంనుండి విశుద్ధి చక్రంలో వాగ్విభూతికి దారి చూపే సన్నని తామర తూడుగా శబరిని భావిస్తే రామాయ ణంలోని శక్తి సందర్శనం స్పష్టంగా గోచరిస్తుంది. మామూలు కథగా చెప్పుకొని ఆజల్లో. పాటల్లో, నృత్య నాటికల్లో పామర రంజకంగా భావించేందుకు కూడా శబరి కథ చక్కగా ఉపకరిస్తుంది.

శబరిని తరింపజేసి రామలక్ష్మణులు పంపా సరోవరాన్ని తరి స్తారు (దాటుతారు). ఋష్యమూక పర్వతం సమీపిస్తూ ఉండగానే సుగ్రీవుని విత్త సచివుడు హనుమంతుడు నయ వినయ వచో విలా

సంతో దశరథ నందనుల సందర్శనం కోసం ఎదురు చూపులతో ఎదురవుతాడు. హనుమత్సమాగం సీతారాములఅయనంలో ఇహలోక మధురమైన రస నిర్భర సన్నివేశం. భగవంతుని మించిన భక్తునిగా భాగవతోత్తముల మన్ననలను పొందిన భగవత్పరాయణుడు హనుమంతుడు. కబంధుడు రామునికి చెప్పింది సుగ్రీవుణ్ణి గురించి. కాని, నిత్య శంకితుడైన సుగ్రీవుడు సనంతట తాను రామలక్ష్మణులను సమీపించేందుకు జంకి తనకు ప్రతినిధిగా హనుమంతుణ్ణి పంపుతాడు. అవులిస్తేనే పేగులు లెక్క పెట్టే హనుమంతుడు అన్నదమ్ముల ఆకారం చూచే అంతా అవగాహన చేసుకుంటాడు. మృదుమధురమైన కంఠంతో "దేవలోకం నుండి భూలోకంలోకి దిగి వచ్చిన సూర్య చంద్రుల్లా ప్రకాశించే మీరెవర'ని సవినయంగా ప్రశ్నిస్తాడు. రామలక్ష్మణులు హనుమంతుని వాగ్విలాసాన్ని చూచి ఆనందిస్తారు. సమాధానం చెపితే హనుమంతుని వాగ్విభూతికి అంతరాయం ఏర్పడుతుందని రామలక్ష్మణులు వింటూనే ఉంటారు. హనుమంతుడు సుగ్రీవుని సంగతి కూడా సంగ్రహంగా చెప్పి రామలక్ష్మణుల ప్రత్యుత్తరం కోసం ఎదురు చూస్తుంటాడు. అప్పుడు రాముడు లక్ష్మణుడితో అంటాడు : "చూడు, ఎంత సరసంగా సారవంతంగా నిర్వికారంగా నిగర్వంగా మాట్లాడుతున్నాడో! ఋగ్వేదం నుంచి వినయం, యజుర్వేదం నుంచి ధారణాశక్తి, సామవేదంనుంచి స్వరజ్ఞత సాధించని వ్యక్తి ఇలా ప్రసంగించ లేదు. ఇంత సేపు మాట్లాడుతూ ఉన్నా ఒక్క అపశబ్దం కూడా రాలేదు. చెప్పవలసిన విషయాన్ని చెప్పవలసినంత వరకే పొరబడ కుండా తడబడ కుండా మాటలకోసం తడుముకో కుండా మధ్యమస్వరంలో మనోహరంగా ఇతని నోట వెలువడుతున్న వాక్కు కల్యాణాత్మకమైన కళాఖండంగా ఉంద'ని రాముడు కొనియాడుతాడు. హనుమంతుడు చెప్పిన విషయంకంటె అతని వాగ్విలాసం రామలక్ష్మణుల హృదయాలకు ఎక్కువ ఆహ్లాదం కలుగ జేస్తుంది. అందుకనే వాల్మీకి హనుమంతుణ్ణి వాక్యజ్ఞుడనీ, వాక్య కుశలుడనీ అభివర్ణిస్తాడు. పంపా సరోవరం మధురాతి మధురమైన భావాలకు నిలయమైన హృదయ సరోవరానికి ప్రతికృతి

అయితే సుగ్రీవుడు సరస్సు ఒడ్డున ఉండే కమ్మని కంఠానికి ప్రతినిధి. ఆ కంఠం నుండి ఉదయించే కమనీయమైన వాక్కు హనుమద్రూపంలో స్ఫురిస్తుంది. ఈ వాక్కునే 'ఉచ్చారయతి కల్యాణీం వాచం హృదయహర్షిణీం' అని అక్షర పరబ్రహ్మ స్వరూపుడైన రాముడు ప్రశంసిస్తాడు.

రామ సుగ్రీవుల మైత్రి విశుద్ధి చక్రంలోని వాగ్విభూతిని నిరూపిస్తుంది. విశుద్ధి చక్రం శరీరంలోని వాగ్భవ కూటానికీ, మధ్య కూటానికి సంధి స్థానంలో ఉంటుంది. యోగశాస్త్రజ్ఞులు వర్ణించే ఆరు చక్రాల్లో విశుద్ధి చక్రం అయిదవది. దానిపై ఆజ్ఞా చక్రం ఒక్కటి లలాట స్థానంలో ఉంటుంది. విశుద్ధి చక్రం కంఠస్థమై ఉంటుంది. కంఠంనుంచి కటి ప్రదేశం వరకు మధ్య కూటం. ఈ మధ్య కూటానికి యిరువైపుల నున్న కటి ప్రదేశాన్ని కంఠ భాగాన్నీ క్రమంగా వాలి సుగ్రీవులు శాసిస్తారు. కనుకనే వాలి వధ, సుగ్రీవ పట్టాభిషేకం రామునికి అభీష్ట సిద్ధిని ప్రసాదించాయి. వాలి వాలానికీ, సుగ్రీవుడు కంఠానికీ ప్రతినిధి పాత్రలు. వాలి ఇంద్రుని కుమారుడు. ఇంద్రియ లోలుడు. సుగ్రీవుడు సూర్య తనయుడు. వినయ సంపన్నుడు. ఇంద్రియ నిగ్రహం, వాక్శుద్ధి కిష్కింధలో రాముడు సాధించిన రెండు మహత్తర కార్యాలు.

కథను కథగా చూస్తే వాలి వధ అన్యాయంగా అక్రమంగా అసంబద్ధంగా కనిపిస్తుంది. కాని, కథలోని అంతరార్థాన్ని గమనిస్తే వాలివధలోని పరమార్థం, సుగ్రీవ మైత్రిలోని సారస్యం గోచరిస్తుంది. వాలిని సంహరించి సుగ్రీవునికి పట్టం గట్టిన తర్వాతనే సీతాన్వేషణం సరియైన పద్ధతిలో సాగుతుంది. రామ లక్ష్మణులు ఒంటరిగా అడవుల్లో తిరుగుతూ సీతను వెదకటం కంటె సుగ్రీవుని సాయంతో వేలకొలది వానరులచేత వెదకించటంలో ఔచిత్యముంది. భ్రాతృ మాత్సర్యంవల్ల పోగొట్టుకొన్న రాజ్యలక్ష్మినీ, గృహలక్ష్మినీ మళ్ళీ రామానుగ్రహం వల్ల సంపాదించుకొని సుగ్రీ

వుడు ప్రత్యుపకారంగా తన సేనను సీతాన్వేషణకై నియోగిస్తాడు. 'మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే, యత తామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాం వేత్తి తత్త్వతః' అన్నట్టు వేలకొలది వానరులు సుగ్రీవాజ్ఞను శిరసావహించి సీతజాడ కనుక్కునేందుకు నలు వైపులా వెళ్ళుతారు. కాని, అంతమందిలో ఒక్కరే దీనికి సమ ర్థులని రామస్వామికి తెలుసు. అందరిలో హనుమంతుణ్ణి వేరుగా పిలిచి అతనికి ఆనవాలుగా తన పేరు గల ఉంగరం యిచ్చి రామ భద్రుడు భద్రంగా వెళ్ళి రమ్మని పంపుతాడు. సుగ్రీవుడు వాన రులకు ఇచ్చిన ఆజ్ఞ 'సుగ్రీవాజ్ఞ'గా ఇప్పటికీ ప్రఖ్యాతంగా ఉంది. ఇదే ఆజ్ఞాచక్రం. ఆజ్ఞాచక్రం అప్పజెప్పిన కర్తవ్యాన్ని ఆ ప్తసచి వుడు హనుమంతుడు రామబాణం లాంటి సంకల్పశుద్ధితో స్వీకరించి మహాలావణ్యశేవధి యైన తల్లిని అమరావతి లాంటి లంకలో సాక్షాత్కరించుకుంటాడు.

సందర్శనం

సంస్కారము లేని వాక్కు అనుకున్నదానికి బదులు మరో భావాన్ని ప్రకటించినట్టుగా రామభద్రుని భార్య లంకా నగరం చేరింది. లోకరావణుడయిన రావణుడు ఆమెను బలవంతంగా తీసుకొని పోయి అశోక వనంలో ప్రవేశ పెట్టాడు. సిద్ధ, చారణ, గంధర్వులు ఇంత ఘోరం జరుగుతూ ఉంటే చూస్తూ ఊరుకున్నారు. చారణులకు తెలిసిన యీ మార్గాన్ని అనుసరించి హనుమంతుడు రామ కార్య నిర్వహణకై బయలుదేరాడు. ఎలాగయినా సరే తల్లి జాడ తెలుసుకొని రావాలి. శతయోజన విస్తీర్ణమైన సము ద్రాన్ని దాటగల దిట్ట ఎవరని అంగదాదులు బలాబలాలను పరా మర్శించు కుంటూ వుంటే హనుమంతుడు మౌనంగా ఒకమూల కూర్చుంటాడు. సుగ్రీవాజ్ఞ, రామానుగ్రహం - ఈ రెంటిని కంటి రెప్పలలో కూర్చుకుని పావని ధ్యానపరాయణు డయినాడు. ఆత్మీయుల ప్రోత్సాహంతో లోపల దాగియున్న ధైర్యసాహసాలు

బహిర్గత మయినాయి. ఇంతవా డంతవా డయినాడు. ఒక్క గంతులో సముద్రాన్ని దాటేంత బలం అతన్ని పురికొల్పింది. రామ బాణంలాగా సముద్రం మీదుగా అంతరిక్షాన్ని చీల్చుకుని హనుమద్గాత్రం రివ్వున బయలు దేరింది. దారిలో మైనాక పర్వతం ఎదురయి కొంచెం విశ్రాంతి తీసుకుని వెళ్ళ వలసిందని పరిపరి విధాల బ్రతిమ లాడింది. తల్లి జాడ తెలుసుకొని రామచంద్రునికి విన్న వించుకునే వరకు క్షణం తీరదని దాటి పోయాడు. పిట్టలా వెళ్ళు తున్న వానరుని గుటుక్కున మింగేందుకు సింహిక నోరు విప్పింది. బుద్ధి బలంతో ఆ రాక్షసిని మోసగించి తప్పించుకున్నాడు. ఉన్న ట్టుండి క్రిందికి లాగుతున్న ఛాయాగ్రాహిణి మాయను క్షణంలో విచ్ఛిన్నం చేసి పొద్దు క్రుంకేసరికి లంకలో అడుగు పెట్టాడు. లంకా నగరాన్ని రేయింబవలు కాపాడుతున్న లంకేశ్వరిని ఒకే ఒక ముష్టి ప్రహారంతో నేలమట్టం చేశాడు. లంకాపురిని తేరిపార చూచాడు. దేవనగరంలా దివ్యంగా ఉంది. ఒకవైపు వేద మంత్రాలు, మరోవైపు సాయుధ బలం, నలువైపులా మిరుమిట్లు గొలిపే రాజ భవనాలు, గాలిని కూడా చొరనివ్వని రాజ భటులు. మానవ మాత్రుల మాట అటుంచి దేవ దానవులకు కూడా ఆ నగ రంలో ప్రవేశించటం సాధ్యం కాదు. ఎలాగో తాను వచ్చాడు. ఇక వచ్చిన పని మెలకువతో సాధించాలి.

ఇక్కడి నుంచి అసలయిన అన్వేషణ ఆరంభ మవుతుంది. ఆత్మానుసంధానంలాగా సీతాన్వేషణ సాగుతుంది. ఆత్మయోగి శారీరకములయిన సంబంధాలను, అనుబంధాలను విసర్జించి ఆత్మ పరాయణు డయినట్టుగా హనుమంతుడు సూక్ష్మ రూపాన్ని ధరి స్తాడు. చీకటి పడేందుకు, చంద్రుడు ఉదయించేందుకు వేచి ఉం టాడు. అది పున్నమ అయి ఉంటుంది. సూర్యు డస్తమించగానే చంద్రు డుదయించాడు. తాను చంద్రుని కోసం చూస్తున్నట్టుగా రామచంద్రుని కోసం ఎదురు చూస్తున్న రామేశ్వరి (సీతమ్మ) ఎక్కడ ఎలా కనిపిస్తుందా అని ఆవేదనతో, ఆందోళనతో, ఆకాం క్షతో హనుమంతుడు అంతఃపురమంతా గాలించి చూస్తాడు.

అంతఃపురంలో వేలకొలది స్త్రీలు కనిపిస్తారు. ఒక్కొక్కరిని వేరు వేరుగా జాగ్రత్తగా గమనించి ఈమెకాదు మా తల్లి, ఈమె కాదని అందరినీ చూచి చూచి పరస్త్రీలను పడక గదుల్లో చూడటం వల్ల తనకు ధర్మలోపం జరిగిందని పరితపిస్తాడు. కాని, సీతాను సంధానం లక్ష్యంగా తాను తరస్త్రీలను చూచాడే కాని దురుద్దేశ్యంతో మలిన మైన దృష్టితో చూడలేదని తిరిగి సమాధాన పెట్టుకుంటాడు. సాంసారిక విషయ వాసనలతో విసిగి వేసారిన యోగి లాగా ఇంత వెదకినా అసలామె కనిపించలేదని దిగులు పడతాడు. దిగజారిపో తాడు. కాని, దిగజారడం సాధకుని లక్షణం కాదని మళ్ళీ తానే ధైర్యం తెచ్చుకుంటాడు. చివరకు రావణుడు శయ్యాగృహంలో కనిపిస్తాడు. మినుముల కుప్పలా మిసమిసలాడే అతనికి సమీపంలో ఒక అతిలోక సుందరి కనిపిస్తుంది. బహుశా ఆమె సీత అయివుండ వచ్చుననుకొని హనుమంతుడు ఆనందంతో చిందులు వేస్తాడు. కాని రామ వియోగంతో బాధపడుతున్న సీతాదేవి ఇలా హాయిగా నిద్ర పోతుందా అని అనుమానించి మళ్ళీ సీతాన్వేషణ సాగిస్తాడు.

చివరకు అశోకవనంలో శోకంతో కృశించినా పరిసరాలను ప్రకాశింప జేస్తున్న దేవిని చూచి హనుమంతుడు ఆనందంతో పొంగి పోతాడు. పసిడి వన్నెతో కళకళలాడే శింశపా వృక్షం. చుట్టూ స్వచ్ఛమైన శీతల జలంతో ప్రవహిస్తున్న నది. ప్రభాత సమయం. వెయ్యి స్తంభాల మధ్య నెలకొని యున్న తెల్లని కైలాసం లాంటి వేదికపై బాలచంద్రునిలా కూర్చునియున్న రామ పత్ని అచ్చం రామభద్రునిలా కనిపిస్తుంది. ఆమెను చూడగానే హనుమంతుని మనస్సు రామపాదాలపై లయించి పోతుంది. ఇంత ఉత్తమురాలికి ఇంత ఆపద సంభవించిందని ఎంతో విచారి స్తాడు. ఆ తల్లి తన వైపు ఎప్పుడు చూస్తుందో అని ఎదురు చూస్తుంటాడు. కాని. ఆమె చూపులు అక్కడ పరిసర ప్రాంతా లపై లేవు. దూరదేశంలో తనకోసం తపిస్తున్న తాపస వేషధారి యైన రామచంద్రుని ముఖమండలాన్ని ఆమె మనఃశ్చక్షువులు తదేక దృష్టితో చూస్తున్నాయి. ఆమెకు తనచుట్టూ కూర్చునియున్న

రాక్షస స్త్రీలు కనిపించటం లేదు. పైనున్న హనుమంతుడు ఓపి కతో రామాజ్ఞ కటాక్షవీక్షణం కోసం రామచంద్రుని స్మరిస్తూ కూర్చున్నాడు.

ఇంతలో రావణాసురుడు ప్రభాతసమయంలో ఆమె ప్రేమను కోరి వస్తాడు. నయంగా వినయంతో తన అనురాగాన్ని విన్న వించు కుంటాడు. లాభం లేదని తెలుసుకొని లోభం చూపిస్తాడు. అదికూడా పనికిరాదని గమనించి భయపెడతాడు. కత్తిచూపిస్తాడు అంతఃపుర కాంతలు వారిస్తే రెండు మాసాలు గడువిచ్చి కోపంతో వెళ్ళిపోతాడు. ఇదంతా హనుమంతుడు చూస్తూ ఉంటాడు. రావణుడు వెళ్ళిపోగానే రాక్షస స్త్రీలు సీతాదేవిని అనరాని మాట లంటారు. ఆమెను అమాంతంగా తినివేయాలని పన్నాగం వేస్తారు. ఇంతలో త్రిజట అనే ఆమెకు రామ రావణ యుద్ధంలో రాముడు జయించినట్లు, సీతా సమేతుడై శ్రీరాము డయోధ్యకు వెళ్ళినట్లు కల వస్తుంది ఆ కల విని మిగిలిన స్త్రీలు కలవరపడి సీత కాళ్ళ మీద పడుతారు. సీత దిగులుతో కుమిలిపోయి విలపిస్తుంది.

ఇంతలో పైనుంచి రామకథా సంగీతం వినిపిస్తుంది. తల్లి తనవైపు చూడగానే రామదూత ఉప్పొంగి పోతాడు. తనంతట తాను తల్లి అనుగ్రహించాలి కాని తనకై తాను తల్లిని పలకరించు కునేందుకు తనకు అధికారం లేదని మారుతికి తెలుసు.

యమే వైష వృణుతే తేన లభ్యః
తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వాం.

ఆత్మ సందర్శనానికి అర్హత ఉంటే ఆత్మ తత్త్వం, తనంతట తాను ఆత్మయోగికి సాక్షాత్కరిస్తుంది. అక్షణం కోసం నిరీక్షిస్తున్న హనుమ రామనామం చేస్తూ అమ్మణ్ణిని సమీపిస్తాడు.

చూడదగిన సౌందర్యాన్ని కన్నుల పండువుగా చూచిన మారుతి తల్లికి రామసందేశం వినిపిస్తాడు. రామనామాంకితమైన ముద్రికను అందిస్తాడు. పుట్టెడు దుఃఖంతో పొగిలి పోతున్న

తల్లిని ఓదార్చేందుకు హనుమ అనేక విధాల ప్రయత్నిస్తాడు. కావాలంటే అప్పటి కప్పుడే ఆమెను తన భుజాల మీద ఎక్కించుకొని రామసన్నిధికి చేరుస్తా నంటాడు. అది ధర్మం కాదని తల్లి చెప్పగానే ఆమె నిజంగా సీతాదేవి అని రూఢి చేసుకుంటాడు. అమ్మవారి ఆనవాలు తీసుకొని ఆమె సెలవు తీసుకుంటాడు. సీతా సందర్శనం హనుమకు ఎంత ఆనందాన్ని ఇస్తుందో హనుమత్ సంభాషణం దేవికి అంత ఉత్సాహాన్ని కలుగ జేస్తుంది.

కాని, హనుమంతుని లంకా యాత్ర అంతటితో ముగియదు. లంకాధిపతిని చూడకుండా దొంగలా వచ్చి దొంగగా పారిపోవటం హరిపుంగవునికి మనస్కరించదు. ఆకలి తీర్చుకొనే నెపంతో ప్రమదా వనాన్ని ధ్వంసం చేసి రావణుని రెచ్చగొడతాడు. రావణకుమారుడు ఇంద్రజిత్తు ప్రయోగించిన బ్రహ్మాస్త్రానికి తాత్కాలికంగా లొంగి రావణుని దగ్గరికి వెళ్ళుతాడు. రావణునికి చెయ్యవలసిన హిత బోధ చేస్తాడు. కామాంధుడు కాలచోదితు డయిన రావణుడు హనుమ శక్తి తెలియక ఈ కోతిని చంపవలసిందని ఆజ్ఞాపిస్తాడు. దూత వధ తగదని విభీషణుడు వారిస్తే తోకకు నిప్పంటించ వలసిందని ఆజ్ఞాపిస్తాడు. మంచి అవకాశం చిక్కిందని హనుమ మండే తోకతో లంకనంతా కాలుస్తాడు. ప్రళయాలనం లాంటి యీ అగ్నికాండకు లంకంతా గురిఅవుతుంది. కాని, సీత అక్షతంగా ఉండటం ఆశ్చర్యం. సీతాదేవి మహిమ వల్లనే తనకు కూడా అగ్ని హిమఖండంలా చల్లగా ఉన్నదని గ్రహిస్తాడు. ఈ సందీపన కార్యక్రమంతో హనుమకు సీతా తత్త్వం పూర్తిగా బోధపడుతుంది. అగ్నికి అగ్నిగా నిలబడిన తల్లి ఆత్మశక్తిని గమనించిన హనుమ తిరిగి కిష్కింధకు వెళ్ళి లంకలో జరిగింది జరిగినట్టు అందరికీ చెప్తాడు. శ్రీరామచంద్రునికి ఏకాంతంగా కొన్ని రహస్యాలు చెప్తాడు. హనుమ సాధించిన విజయానికి రామచంద్రుడు సంతోషించి హనుమను అలింగనం చేసుకుంటాడు. సీతా రాముల స్నేహానుబంధాన్ని ప్రత్యక్షంగా సాక్షాత్కరించుకొన్న హనుమంతుని లంకాయాత్ర రామాయణంలోని పరమ రమణీయ సన్ని

వేశం. అందుకనే యీ కథాభాగాన్ని వాల్మీకి సుందరకాండ అన్నాడు. సుందరకాండలో సుందరం కానిది లేదని రసజ్ఞులు ప్రశంసించారు. ఇందులోని సౌందర్యం పార్థివ సౌందర్యం కాదు. ప్రాపంచిక భోగాలను పరిత్యజించి పతినే పరమాత్మగా భావించి పారలౌకిక పరమార్థం కోసం పరితపించిన పరమ సాధ్వి సీతామాత సౌశీల్యం ఇందులోని సౌందర్యం. అటు రామ వియోగంతో బాధ పడుతున్న సీతాదేవికి, ఇటు సీతావియోగంతో కుమిలిపోతున్న రామచంద్రుడికీ మంచి మంచి మాటలతో మనస్తాపాన్ని పోగొట్టిన మారుతి వాగ్విభూతి సుందరకాండలోని నిజమైన సౌందర్యం. 'యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ' అని శ్రుతి ప్రతీతి. ఆత్మ తత్త్వాన్ని అందుకునేందుకు వాక్కు చాలదట. మనసు అంతవరకు పయనించలేదట. కాని, రామానుగ్రహం ఉంటే వాక్కు, మనస్సు అభీష్ట సిద్ధిని పొందగలవని సీతా హనుమ ద్వృత్తాంతం నిరూపిస్తుంది. పలుకులలో దైన్యం తెలియని తల్లిని మంగళకరమైన మంచి మాటలతో నేను సంతోష పెట్టేందుకు ప్రయత్నించానని హనుమంతుడు రామునితో చివరి మాటగా చెపు తాడు. దీనినిబట్టి సుందరకాండలోని సౌందర్యసారం మంచి మనసు, మంచి మాట అని తేటతెల్లమవుతుంది. సీతారాముల వంటి మనో నైర్మల్యం, హనుమంతుని లాంటి వాక్సంపద ఆత్మ సౌందర్య సందర్శనాన్ని సాధించగలవన్న పరమ సత్యం సుందర కాండ మనకు అందించే సందేశ సారం.

సుగ్రీవుని అజ్ఞ ఈ వాఙ్మనః సంయోగానికి దారి చూపు తుంది. సీతారాముల మనస్సును రంజింప జేసే మంగళకరమైన వాగ్విలాసం హనుమంతుని సొత్తు. ఈ సొత్తును పురస్కరించుకునే ఆయన తాను సుగ్రీవునికి విత్తసచివుణ్ణని రామలక్ష్మణులకు చెప్పు చుంటాడు. వాక్కు మనస్సులో, మనస్సు వాక్కులో లయించి నప్పుడే పరతత్త్వం ప్రత్యక్ష మవుతుందని మంత్ర ద్రష్టలు చెపు తారు. అశోకవనంలో హనుమంతుడు చూచిన అతిలోక సౌంద ర్యం ద్రష్టలు సూచించిన యీ పర తత్త్వమే. కనుకనే లంక నుండి

తిరిగి వచ్చిన తర్వాత హనుమంతుడు మొట్టమొదట చెప్పిన మాట 'దృష్టా' (చూడబడింది లేక చూచాను) అని. కాబట్టి సుందర కాండ రామాయణంలోని రమణీయమైన దృష్టిని స్పష్టం చేస్తుంది. దశరథుడు చేసిన పుత్రకామేష్టి, జనకుడు చేసిన ధనుర్యజ్ఞం సీతా రాములకు ఇష్టిని సమకూరుస్తాయి. ఇష్టితో ఆరంభించిన సీతా రాముల అయనం హనుమంతుని వంటి ఉపాసకులకు ఉపాస్యమైన దృష్టి ప్రసాదిస్తుంది. ఈ దృష్టిని పురస్కరించుకొని వానర సేనలు రామలక్ష్మణుల నాయకత్వంలో రాక్షససేనతో పోరాడి సత్యపరాక్రమునికి విజయం చేకూర్చుతాయి. దానితో సత్యానికీ, ధర్మానికీ తుష్టి, పుష్టి లభిస్తాయి. రామ రాజ్యంలో లోకమంతా ఆనందించిందని చెపుతూ వాగ్విశారదుడైన నారదుడన్న మాటలు గమనించ దగినవి :

ప్రహృష్ట ముదితో లోక స్తుష్టః పుష్టః సుధార్మికః.

ఈ తుష్టికీ, పుష్టికీ ఆధారం సౌందర్య సందర్శనంలోం విశిష్టమైన దృష్టి. సుగ్రీవుడు వానర సేనకు ఇచ్చిన ఆజ్ఞ. ఆజ్ఞా చక్రాన్ని సూచిస్తే హనుమంతుడు సాధించిన సీతా సందర్శనం సహస్రార కమలంలో నుంచి అమృత ధారలతో అఖిల జగత్తును అభిషేకించే బిందు సౌందర్యాన్ని వ్యక్తం చేస్తుంది. ఈ బిందు సందర్శనం మొదట హనుమంతునికి ఒక్కనికే లభిస్తుంది. పక్కనున్న త్రిజటకు కూడా ఈ సౌందర్య సారం కలలా కనిపిస్తుంది. ఈ సౌందర్యం-అందం - సకల చరాచర జగత్తుకు అందేట్టు చూడటమే రామాయణ పరమావధి. దానికే రామ రావణ సంగ్రామం. అదే శ్రీరామ విజయం, రామాయణ చరితార్థం.

విజయం

గగనం గగనాకారం సాగరః సాగరోపమః
రామరావణయోర్యుద్ధం రామరావణయోరివ.

ఆకాశం అచ్చం ఆకాశం లాగానే ఉంటుంది. సముద్రం సరిగా సముద్రం లాగానే ఉంటుంది. అలాగే రామ రావణ సంగ్రామం రామరావణుల సంగ్రామం వలెనే ఉందని గంధర్వులు, అప్సరలు ప్రశంసించారట. రామరావణ యుద్ధం దానికదే సాటి. రామ రావణులు ఎవరికి వారే సాటి. త్రికూట శిఖరం మీదనున్న లంకా నగరంలో ఈ సమరం సాగుతుంది. సువేలాచలం పైకి ఎక్కి రామ లక్ష్మణులు లంకా నగరాన్ని రావణ బలాన్ని చూస్తారు. సాగర లంఘనంతో సమర సన్నాహాలు సాగుతాయి. రాయ బారాలు జరుగుతాయి. కాని, యుద్ధం తప్పనిసరి అవుతుంది. ధర్మాత్ముడు విభీషణుడు అధర్మ యుద్ధంలో పాల్గొనటం ఇష్టంలేక ధర్మవత్సలుడైన రాముణ్ణి ఆశ్రయిస్తాడు. శత్రు సోదరుడని అణు మాత్రం కూడా సందేహించక శరణాగతునికి అభయం ఇస్తాడు, ఆర్తత్రాణ పరాయణుడయిన రాముడు - విభీషణ శరణాగతి రాముని ఔదార్యానికి ప్రబల నిదర్శనం. అంతేకాదు రావణుడే వచ్చి శరణు వేడినా అతన్ని క్షమించి గౌరవిస్తానంటాడు కరుణాలయు డైన కోదండ రాముడు.

రామ రావణ యుద్ధంలో రాముడు సత్యాన్ని అనుసరించి ధర్మాన్ని స్థాపించేందుకు ప్రయత్నిస్తాడు. రావణుడు మసిపూసి మామిడికాయ చేసి మోసంతో జయం సాధించాలని చూస్తాడు. నాగపాశంలో క్షణకాలం చిక్కుకొన్న రామలక్ష్మణులను మృత ప్రాయులుగా సీతకు చూపించి ఆమెను లొంగదీసుకోవాలని చూస్తాడు. అలాగే మాయా సీతను సృష్టించి ఆమెను రణరం గంలో ఛేదించినట్టు హనుమంతుని యెదుట చూపించి రామ లక్ష్మ ణుల మనోబలాన్ని దిగజార్చేందుకు ఇంద్రజిత్తు పన్నాగం పన్ను తాడు. కాని, సత్య పరాక్రముడయిన రాముడు చలించడు. లక్ష్మణుడు మూర్ఛపోయినప్పుడు మాత్రం విలపిస్తాడు. మాయ సీతను ఛేదించిన వార్త విని క్షోభిస్తాడు. కాని, రామ లక్ష్మణులు ఒకరి కొకరు ధైర్యం చెప్పుకొని సమరాన్ని కొనసాగిస్తారు. రావణుడెంత దుష్టుడయినా అతని ధైర్యసాహసాలను, పరాక్రమాన్ని

ప్రాభవాన్ని రాముడు ఎలుగెత్తి కొనియాడుతాడు. తన భార్యను దొంగిలించి తనతో పోరాడేందుకు పాల్పడిన పరమ నీచుడు సమరంలో ఎదుట నిలబడినప్పుడు

అహోదీప్త మహాతేజో రావణో రాక్షసేశ్వరః
ఆదిత్య ఇవ దుష్ప్రేక్ష్యో రశ్మిభి ర్భాతి రావణః.

(అహా! రాక్షస రాజయిన రావణుని తేజస్సు ఎంత దేదీప్యమానంగా ఉంది. సహస్ర కిరణాలతో కళ్ళకు మిరుమిట్లు గొలిపే సూర్య కాంతితో ప్రకాశిస్తున్నాడు).

అని కీర్తించేందుకు ఎంతో హృదయ వైశాల్యం కావాలి. ప్రశంసించవలసిన లక్షణాలను ప్రశంసించి అతని దోషాలను తూలనాడటంలో కూడా రాముడు వెనుదీయడు.

దిష్ట్యాయ మద్య పాపాత్మా మమ దృష్టి పథం గతః
అద్యక్రోధం విమోక్ష్యామి సీతాపహరణ సంభవం.

"ఈ పాపాత్ముడు చివరకు నా చేతుల్లో చిక్కుకున్నాడు. ఎలాగో నా కంట బడ్డ ఈ లోక కంటకుడు నా కోపానికి గురిగాక పోడు. నా భార్యను అపహరించిన నీచునికి తగిన శాస్తి చేస్తాను" అని రాముడు రావణుని మీద శరవర్షం కురిపిస్తాడు. రామ బాణంలోని మర్మాంతకమైన మధురబాధను తొలిసారి చవిచూచిన రావణుడు చలిస్తాడు. పిడుగులు పడినా బెదరని రాక్షస రాజు రామ బాణం తగలగానే చేతిలోని చాపాన్ని జారవిడుస్తాడు. ఇంత మంది రాక్షసులను అవలీలగా సంహరించిన యీ రాముడు సామాన్య మానవుడు కాడు, నారాయణుడే నరరూపంలో వచ్చి ఉంటాడని భావిస్తాడు. రాముడు కురిపించిన శర వర్షానికి తాళలేక రావణుడు తత్తరపాటు చెందుతూ ఉంటే రాముడు నవ్వుతూ అంటాడు.

ప్రయాహి జనామి రణార్థిత స్త్వం
ప్రవిశ్య రాత్రించర రాజ లంకాం
ఆశ్వాస్య నిర్యాహి రథీ చ ధన్వీ
తదా బలం ప్రేక్ష్యసి మే రథస్థః.

(పాపం, చాలా అలసి పోయినట్టున్నావు. ఈ రోజుకు ఈ బలప్రదర్శన చాలు. ఇంటికి వెళ్ళు. బహుశా రాత్రిపూట సమర విహారం చేసేందుకు అలవాటు పడ్డ ప్రాణం కాబోలు. నిశ్చింతగా లంకకు వెళ్ళి రేపు మళ్ళీ మరో రథాన్నీ, ధనస్సును తీసుకునిరా. అప్పుడు చూద్దుగాని నా బలాబలాలు).

చంపదగిన శత్రువు చేతిలో చిక్కినా యిలా మంచి మాటలు చెప్పి విడిచి పెట్టటంలో రాముని ఔదార్యం, శౌర్యం, ఆత్మ ప్రత్యయం వ్యక్తమవుతాయి. ఈ మాటలకు రావణుడు సగం కుంగి పోతాడు. ఇంతకంటే మరణమే మేలని అనుకుంటాడు. మనుగడ మీది మమకారంతో తల వంచుకుని యింటికి వెళ్ళుతాడు. కుంభకర్ణుణ్ణి మేల్కొలుపుతాడు. కొండలాంటి తమ్ముడు క్షణంలో రాముడి చేతిలో కూలి పోతాడు. జిత్తులమారి ఇంద్రజిత్తు కూడా లక్ష్మణుని చేతుల్లో హతమవుతాడు. తన వాళ్ళందరూ ఒక్కొక్కరే తనువులు చాలిస్తారు. ఇక శ్రీరామ విజయం తనకు పరాజయం తప్పదని సీతనే సంహరించేందుకు పూనుకుంటాడు. సుపార్శ్వుడు అనే మంత్రి సీతపై కోపం సమరంలో చూపించటం వీరలక్షణమని వారించి ప్రేరేపిస్తాడు. సమరాంగణంలో రాక్షస సంహారం విపరీతంగా సాగుతుంది. విరూపాక్షుడు, మహోదరుడు, మహాపార్శ్వుడు - అందరూ రణరంగంలో అసువులు అర్పిస్తారు. చివరకు రావణుడు మిగులుతాడు. ఇక పలాయనం పనికిరాదని మొండి ధైర్యంతో రావణుడు పోరాడుతాడు. ఇంద్రుడు పంపిన రథం, మాతలి సారథ్యం, అగస్త్యు డిచ్చిన అస్త్రం, ఆదిత్య హృదయం అన్నింటినీ సమకూర్చుకొని సత్య పరాక్రముడు ధర్మ విజయాన్ని సాధిస్తాడు.

కాని, శ్రీరామ విజయం సీతకు అగ్ని పరీక్షగా పరిణమిస్తుంది. లంకలో గాలి స్వేచ్ఛగా వీస్తున్నది. సూర్యరశ్మి నిర్భయంగా లంకలోకి ప్రవేశిస్తున్నది. కాని, సీతా మాతకు ఇంకా విజయ వార్త అందలేదు. విభీషణ పట్టాభిషేకం తర్వాత హనుమంతును రాముని పంపున తల్లి దగ్గరికి వెళ్ళి చల్లని వార్తను చెపుతాడు. అమృతం కురిసే రామచంద్రుని వదనారవిందం ఎప్పుడు చూస్తానా అని పరితపిస్తున్న తపస్వినికి శుభ వార్త చెప్పి ఆమె హృదయంలోని ఆర్తిని ఆర్త త్రాణపరాయణుడయిన రామచంద్రునికి రామ దూత విన్నవిస్తాడు. రామాజ్ఞ ప్రకారం విభీషణుడు సర్వాభరణ భూషితయైన లోక మాతను లోక నాయకుని సన్నిధికి తీసుకు వస్తాడు. కాని, రామచంద్రుని ముఖముద్రలో దారుణ గాంభీర్యం చూచి జానకి నివ్వెర పోతుంది. అమృత హృదయుడు అగ్ని వర్షం కురిపిస్తాడు.

వినయం

సీతమ్మకు రాముడొక్కడే కనిపిస్తున్నాడు. కాని, రామ స్వామికి సీతతో పాటు లోకం కూడా కనిపిస్తున్నది. సీతను చూచిన కంటిలో కరుణ కరిగి ప్రవహిస్తూ ఉంటే లోకాన్ని తిలకిస్తున్న కంటిని మహా మానవుడు మదలిస్తున్నాడు. కనికరాన్ని కంఠంలో దాచుకొని కరుణాలయుడు కర్కశమైన వాక్కును వెలయిస్తాడు. దేవతకు కూడా బోధపడని (దైవెరపి దురన్వయా) శ్రీరామ హృదయం దేవ మాయవలె ప్రభవించిన (దేవమాయేవ నిర్మితా) సీత మనస్సుకే తెలియాలి. తన వంశాన్ని. గౌరవాన్ని, వ్యక్తిత్వాన్ని, గుర్తించక కేవలం తనలోని స్త్రీత్వాన్ని పురస్కరించుకొని తనను తూలనాడుతున్న తన భర్తకు జానకి ఒక్క మాటలో సమాధానం చెపుతుంది : 'న తథాస్మి మహాబాహో యథా మా మవగచ్ఛసి' (నన్ను మీరు అనుకుంటున్న లాంటి దానిని నేను కాదు) అని సారగర్భితంగా తన నిజ స్వరూపాన్ని

నిరూపించు కుంటుంది. వీర వనిత కాబట్టి భర్త మనస్సును నొప్పించటం ఇష్టంలేక అగ్నికి ఆత్మార్పణం చేయటం శ్రేయస్కర మని భావిస్తుంది. శ్రీరాముడు చలించడు, ఔననడు, కాదనడు. హనుమంతుడు ఖిన్నుడవుతాడు. లక్ష్మణుడు రాముని కనుసన్నలను గమనించి చితి పేరుస్తాడు.

> కర్మణా మనసా వాచా యథా నాతిచరా మ్యహం
> రాఘవం సర్వ ధర్మజ్ఞం తథా మాం పాతు పావకః.

రాఘవునికి తెలియని ధర్మం లేదు. అలాంటి సర్వ ధర్మజ్ఞునికి సహధర్మ చారిణిగా ప్రవర్తించటంలో తన మనో వాక్కాయ ములకు సంబంధించిన లోపం ఏనాడు జరుగలేదు. అదే నిజమయితే అగ్ని దేవుడు తనను అన్ని విధాలా కాపాడ గలడని అంటూ అగ్ని లాంటి సాధ్వి అగ్నిలో ప్రవేశిస్తుంది. ఈ మాటలు వినగానే బ్రహ్మాది దేవతలు దివినుండి భువికి దిగి వస్తారు. సాక్షాత్ సృష్టి కర్త శ్రీరాముని దివ్యత్వాన్ని అందరికీ చాటి చెపుతాడు. స్వర్గంలో ఉన్న దశరథుడు మహేశ్వరుని ఆజ్ఞతో సీతారామ లక్ష్మణులను చూచి ఆశీర్వదించి వెళుతాడు. ఇదంతా రాముడికే ఆశ్చర్యంగా ఉంటుంది. "సోహం యశ్చ యత శ్చాహం భగవాన్ స్తద్ బ్రవీతు మే". అయితే ఇంతకూ నేనెవరినో ఎక్కడినుండి వచ్చానో వివరంగా చెప్పవలసిం దని రాముడు బ్రహ్మదేవుణ్ణి అడుగుతాడు. రాముడు నర రూపంలో సాగించవలసిన ప్రయోజనం – రావణ సంహారం - నెరవేరింది. ఇక ఆయన దివ్యత్వం ప్రపంచం గుర్తించినా ప్రమాదం లేదు. కాబట్టి ఇంతవరకు రామునిలో దాగియున్న దివ్యత్వాన్ని అందరూ గుర్తిస్తారు. అగ్నిదేవుడు కూడా అఘ మెరుగని ఆలిని అంగీకరించ వలసిందని ఆజ్ఞాపిస్తాడు. ఈ సందర్భంలో అగ్ని చెప్పిన మాటలు జాగ్రత్తగా గమనించ దగినవి :

> ఏషా తే రామ వైదేహీ పాప మస్యాం న విద్యతే
> నైవ వాచా న మనసా నైవ బుద్ధ్యా న చక్షుషా
> సువృత్తావృత శౌటీర్యం న త్వా మ త్యచర చ్ఛుభా.

విశుద్ధ భావాం నిష్పాపాం ప్రతి గృహ్ణీష్వ మైధిలీం
నకించి దభిధా తవ్యా అహమాజ్ఞాప యామితే.

(రామచంద్రా! ఇదిగో నీ వైదేహి, ఈమెను పాపం స్పృశించలేదు. మాటల్లోగాని, మనస్సులోగాని, ఆలోచనలోగాని. లోచనాల్లోగాని ఈమె ఎన్నడూ నిన్ను అతి చరించలేదు. నిన్ను తప్ప మరొకరిని తన వానిగా భావించలేదు. ఈమెలో ఎక్కడ చూచినా పావన భావనలే కాని దురాలోచనలు దూరేందుకు కూడా తావులేదు. కాబట్టి ఎదురు చెప్పక ఈమెను స్వీకరించు. ఇది నా ఆజ్ఞ).

అగ్నిదేవుని మాట ప్రకారం అగ్నిసాక్షిగా రాముడు సీతను స్వీకరిస్తాడు. ఈ సందర్భంలో సీతను 'వైదేహి'గా నిరూపించటంలో వాల్మీకి వాగ్విశేషం వ్యక్తమవుతుంది. విదేహరాజు కూతురు కావటం వల్ల ఆమె వైదేహి అయింది. అది కథాదృష్టి. తత్త్వదృష్టితో చూస్తే భూదేవి ప్రసవించిన సీతాదేవికి దేహంతో సంబంధంలేదు. దహనం దేహానికే గాని వైదేహికి కాదు. కనుకనే అగ్నిలో ప్రవేశించి కూడా అదగ్ధంగా, అక్షతంగా బయట పడ్డది. 'నైనం దహతి పావకః' (అగ్ని దీనిని దహించలేదు) అని కొనియాడ బడిన ఆత్మ తత్త్వమే సీతా స్వరూపం.

అగ్నిలో శుద్ధిని పొందిన సీతాదేవిని తీసుకొని రాముడు అయోధ్య చేరుతాడు. దారిలో భరద్వాజాశ్రమంలో కొన్ని క్షణాలు గడపి మహాముని ఆశీస్సులు పొందుతాడు. రాముడితో పాటు విభీషణుడు, సుగ్రీవుడు, హనుమంతుడు, అంగదుడు మొదలయిన ఆత్మీయులు కూడా అయోధ్యలో శ్రీరామచంద్రుని పట్టాభిషేక మహోత్సవం చూచేందుకు వెళ్తారు. అందరూ పుష్పక విమానంలో ఆనందంగా ప్రయాణం చేసి అయోధ్యను చేరుకుంటారు. అయోధ్యకు కొంచెం దూరంగా నంది గ్రామంలో భరతుడు క్షణమొక యుగంగా అన్న రాకకోసం ఎదురు చూస్తూ వుంటాడు.

భరత వాక్యం

శ్రీరామచంద్రమూర్తి సీతాలక్ష్మణ సమేతుండై విజయం చేస్తున్నాడని ముందుగా హనుమంతుని ద్వారా భరతునికి వర్తమానం అందుతుంది. భరతుడు పరమానంద పరవశుడై రాముని రాక కోసం ఎదురు చూస్తాడు. నిజంగా రాముడు వస్తున్నాడా అని సందేహం వచ్చి మళ్ళీ హనుమంతుణ్ణి అడుగుతాడు. దారి పొడుగునా ఫల పుష్పాలతో కళకళలాడే వన సంపద రాముని రాకను చెప్పక చెప్పటం లేదా అని హనుమంతుడు సమాధానం చెపుతాడు. రామ తత్త్వం భరతుని కంటె హనుమంతునికే బాగా బోధపడిందని భరతుడు గమనిస్తాడు. చివరకు రాముడు వస్తాడు. తమ్ముళ్ళను, తల్లులను కలుసుకొని వనవాస దీక్ష సక్రమంగా నెరవేరినందుకు తన ఆనందాన్ని ఆత్మీయులతో పంచుకొంటాడు. పధ్నాలుగు సంవత్సరాల ముందు జరగవలసిన పట్టాభిషేకం, ఈనాడు జరిపించేందుకు అయోధ్యావాసులు ఏర్పాటు చేస్తారు. తల్లి మాట కాదనలేక అన్న తనకిచ్చిన రాజ్యాన్ని మళ్ళీ అన్నకు అప్పగిస్తూ భరతుడు చెప్పిన మాటలు రామ రాజ్యానికి నాందిసీ, రామాయణ మహోయనానికి భరత వాక్యం పలుకుతాయి.

ఈ భరత వాక్యాన్ని వాక్యజ్ఞుడైన వాల్మీకి ఎంత రసాత్మకంగా పలికిస్తాడో పరికించాలి :

పూజితా మామికా మాతా దత్తం రాజ్యమిదం మమ
తద్ దదామి పునస్తుభ్యం యథాత్వ మదదా మమ.

"అమ్మ చెప్పిన మాటను ఆదరించి ఆమెను ఆరాధించాము. ఆమె కోరిన ప్రకారం నీవు నాకిచ్చిన రాజ్యాన్ని మళ్ళీ నీకు యథాతథంగా అప్పజెపుతున్నాను" అంటాడు భరతుడు. మాట దాటని భరతుడు, తండ్రి మాట నెరవేర్చిన రాముడు ఇక్ష్వాకు వంశ ప్రతిష్ఠను నిలబెట్టారు. కాని, అయోధ్య కేవలం రామ భరతులకు సంబంధించింది కాదు. ప్రపంచమంతా రామ రాజ్యం కోసం

ఎదురు చూస్తున్నది. తన కోరిక మీద కాకపోయినా ప్రజల కోరిక నైనా మన్నించి రాముడు రాజ్య భారాన్ని వహించాలని భరతుని అభిమతం.

జగ దద్యాభి షిక్తం త్వామను పశ్యత రాఘవ
ప్రత పంతమి వాదిత్యం మధ్యాహ్నే దీప్త తేజసం.

మధ్యాహ్న వేళ నిండు వెలుగుతో జ్యోతిర్మండలం మధ్య ప్రకాశించే ప్రభాకరునిలా శ్రీరాముడు అయోధ్యకు రాజుగా పట్టాభిషిక్తు డవటం ప్రపంచానికే ముదావహం. లోకం ఈ అవ కాశం కోసం ఎదురు చూస్తున్నది. అంతే కాదు రామ రాజ్యం ఒకనాటికి పరిమిత మయింది కాదు. సార్వభౌమం, సార్వకాలి కంగా సారస్వత సామ్రాజ్యాన్ని స్థాపించగల సామర్థ్యం శ్రీరామ చంద్ర ప్రభువుకు ఉంది. ఈ పరమ సత్యాన్ని భరతుడు పరమ రమణీయంగా చెప్తాడు.

యావదావర్తతే చక్రం యావతీచ వసుంధరా
తావతీ త్వమిహ లోకస్య స్వామిత్వ మనువర్తయ.

ఇది భరతుని చివరి వాక్యం. మధ్యాహ్నం నభోమండ లంలో ప్రకాశించే ఆదిత్యుని కాంతి వలె భూమండలంలో శాశ్వ తంగా విలసిల్లే రామ రాజ్యం ఎలా ఉంటుందో ఈ శ్లోకం చాల ధ్వన్యాత్మకంగా వివరిస్తుంది. కాలచక్రం సక్రమంగా తిరుగు తున్నంత వరకూ, ఈ కాలగతితో వసుమతి పునర్వసు వికాసంతో వర్ధిల్లుతున్నంత వరకూ అన్నగారు లోకస్వామిగా ఉండి లోక కల్యాణం సాధించవలెనని యీభరత వాక్యంలోని వాచ్యార్థం. కాని, యీ రసాత్మకమైన వాక్యంలోని ధ్వనిని గమనించేందుకు మధ్యాహ్నం. చక్రం, వసుంధర, లోకం, అనువర్తయ అనే మాట లను జాగ్రత్తగా పరిశీలించాలి.

ప్రతి సంవత్సరం శ్రీరామ నవమినాడు రామచంద్రుని జన్మోత్సవంతోపాటు సీతాకల్యాణం, పట్టాభిషేకం వేడుకగా చేసు

కోవటం రామ భక్తులకు అలవాటు. ప్రతి సంవత్సరం జన్మదినం చేసుకోవటం పరవాలేదు కాని మాటి మాటికి కల్యాణం, పట్టాభిషేకం చెయ్యటం అంత సమంజసంగా లేదని కొందరు ఆక్షేపించటం కూడా చూస్తుంటాము. తెలిసి చేసినా, తెలియక చేసినా ఈ రామ నవమి ఉత్సవాలలో గొప్ప జ్యోతిర్మయ మయిన రహస్యం ఉంది. ఈ రహస్యమే భరతవాక్యంలో ఇమిడి ఉంది. సూర్యుడు మేషంలో ఉండగా చంద్రుడు కర్కాటక రాశిలో పునర్వసు నక్షత్రంలో ప్రవేశించిన శుభ ముహూర్తమే శ్రీరామ నవమి. అలాగే సూర్యుడు సింహరాశిలో ఉండగా చంద్రుడు వృషభరాశిలో రోహిణీ నక్షత్రంలో ప్రవేశించిన పుణ్యదినాన్ని జన్మాష్టమి లేక శ్రీజయంతి అంటాము. చాంద్రమానానికి ప్రచారం వచ్చిన తర్వాత నవమి, అష్టమి ఈ రెండు పండుగలకు ప్రధాన తిథులైనాయి. కాని, తాత్త్వికదృష్టితో చూస్తే సూర్యచంద్రుల పరస్పర సంబంధాన్ని పురస్కరించుకొని యీ రెండు పండుగలు ఏర్పడ్డాయి. సూర్యమండలంలోని ప్రతి గ్రహానికీ ఒక రాశి ఉచ్చస్థానంగా ఉంటుంది. అలాగే మరో రాశి స్వక్షేత్రమవుతుంది. ఈ దృష్టితో చూస్తే మేషం సూర్యుడికి ఉచ్చరాశి. సింహం స్వక్షేత్రం. వృషభం చంద్రుడికి ఉచ్చరాశి. కర్కాటకం స్వక్షేత్రం. అంటే సూర్యుడు ఉచ్చ (మేషం)లో ఉండగా చంద్రుడు స్వక్షేత్రం (కర్కాటకం)లో పునర్వసులోకి వచ్చినప్పుడు సూర్యవంశపు రాజయిన రామచంద్రునికి పర్వకాల మవుతుంది. అలాగే సూర్యుడు స్వక్షేత్రం (సింహం)లో ఉండగా చంద్రుడు ఉచ్చ (వృషభం)లో రోహిణీ నక్షత్రంలో ప్రవేశించినపుడు చంద్రవంశ ప్రభువైన శ్రీకృష్ణుని జయంతి వస్తుంది. సూర్యవంశ ప్రభువు మధ్యాహ్నం అవతరిస్తే చంద్రవంశపు స్వామి అర్ధరాత్రి ఆవిర్భవించాడు. దీనిని బట్టి రామ కృష్ణుల జ్యోతిర్మయ స్వరూపం మనకు స్పష్టంగా గోచరిస్తుంది. సంవత్సర పరిమితిలో సంభవించే సూర్యచంద్రుల యీపరస్పర సన్నివేశాలను మహర్షులు ప్రత్యక్షంగా భావించి అనుభవించి వీటికి మహత్తరమైన రూపకల్పన చేశారు. కాల స్వరూపుడయిన పరమాత్ముడు చైత్ర (మేష) మాసంలో

రామస్వామిగా, శ్రావణ (సింహ) మాసంలో కృష్ణపరమాత్మగా సాక్షాత్కరిస్తాడు. ఒకే పరతత్త్వం కాలగతిని బట్టి రెండు రూపాలలో తన ఆరాధ్య స్వరూపాన్ని కాలజ్ఞులకు అవగతం చేస్తుంది. కాలచక్రంలోని యీ బిందువునే వసుంధర కలికాలం ధరిస్తుందనీ, దానికి ప్రభువుగా రామస్వామి లోకాలోకాన్ని అనువర్తిస్తూ ఉంటాడని భరతుని వాక్యంలోని అంతరార్థం. ఈ భరత వాక్యమే రామాయణ పరమార్థం.

రామరాజ్యం లాగానే రామనామం, రామాయణం, రాఘవతత్త్వం కూడా సార్వకాలిక, సార్వభౌమ మయిన సారస్వత సామ్రాజ్యాన్ని నెలకొల్పగల సనాతన సత్యాలని పై భరత వాక్యంలోని సందేశ సారం. కథగా చూచినా, కావ్యంగా భావించినా, నీతి సంహితగా నిర్వచించుకున్నా, యోగ శాస్త్రంగా అన్వయించుకున్నా, రామాయణం సారస్వత పారిజాతంగా గోచరిస్తుంది. సామాన్య జనులకు అది చక్కని కథ. రసజ్ఞులకు అది రమణీయమైన కావ్యం. నీతికోవిదులకు నీతిశాస్త్రం. యోగులకు యోగ శాస్త్రం. మంత్ర సాధకులకు మంత్రరాజం. ఇలా ఏ దృష్టితో చూస్తే అలా గోచరించే పలు వన్నెల భవ్య చిత్రాన్ని ఇంద్ర ధనుస్సు లాంటి యీ ఉద్గ్రంథం ప్రపంచానికి అందిస్తూ ఉంది.

"ఈరోజుల్లో రామాయణా లెందుకండీ?" అని చాలామంది మేధావులు ప్రశ్నిస్తూ ఉంటారు. కాని, కేవలం కథగా చూచినా ప్రపంచంలోని కథా సాహిత్యంలో రామాయణ కథ అగ్రస్థానం వహించింది. భారతం, భాగవతంలో కూడా అనేక కథలున్నాయి. పంచతంత్రం, కథా సరిత్సాగరం లాంటి మనోహర కథా సంకలనాలు కూడా కొల్లలుగా ఉన్నాయి. కాని, జన సామాన్యంలో ఆబాల గోపాలానికి ఆహ్లాదం కలుగజేస్తున్న కథా రత్నం రామాయణమేనని చెప్పాలి. 'చూచి రమ్మంటే కాల్చి వచ్చాడ'నీ రామలక్ష్మణుల్లాంటి అన్నదమ్ములనీ, పితృవాక్య పరిపాలనలో అతడు రాముని లాంటి వాడని, వాలి సుగ్రీవుల్లా అన్నదమ్మ... తగు

లాడుతూ ఉంటారనీ, చుప్పనాతి శూర్పణఖ అనీ, కుంభకర్ణుడిలా నిద్రపోతున్నాడనీ; అహల్యలా పడి ఉన్నదనీ, అగస్త్య భ్రాత అనీ ఎన్నో సామెతలు నిత్య జీవితంలో రామ కథను పురస్కరించుకొనే ప్రవేశించాయి. మానవులు, దానవులు, వానరులు, పశు పక్ష్యాదులు, కొండలు, సముద్రాలు - అన్నీ రామాయణంతో కావ్య వస్తువులే, అన్నిటికీ సమానమైన ప్రాధాన్యమే. వాల్మీకి ఋషి దృష్టికి జడ చేతన భేదమే లేదు. ఎంత మహోన్నతమైన ఆదర్శాన్ని చిత్రించినా యథార్థ జీవితం మీది అనురాగం ఋషి వాక్కులో అడుగడుగునా వ్యక్తమవుతూ ఉంటుంది. సర్వగుణ సంపన్నుడయిన రాముడు కూడా సామాన్య మానవుడిలా పరిహాసం చేస్తాడు. కష్టసమయంలో కన్నీరు కారుస్తాడు. కోపావేశంతో ప్రపంచాన్ని మింగేట్టు పరుషంగా మాట్లాడుతాడు, అనుమానిస్తాడు, ఆలోచిస్తాడు, ఆమోదిస్తాడు, ఆనందిస్తాడు. అలాగే సర్వలక్షణ సంపన్నురాలయిన సీతమ్మ కూడా లక్ష్మణుడి లాంటి మరిదిని అనరాని మాట అంటుంది. ఫలితం అనుభవిస్తుంది. గొప్ప వంశంలో బుట్టి గొప్ప చక్రవర్తికి పట్టపురాణి అయిన కైకేయి మనస్సులో కూడా మంథర మాత్సర్యం ప్రవేశిస్తుంది. అయినా చివరకు సత్యమే జయిస్తుంది. రాక్షస వంశంలో కూడా విభీషణుడు లాంటి యోగ్యుడు, త్రిజట లాంటి త్రికరణశుద్ధి గల స్త్రీలు కనిపిస్తారు. రావణుడు కూడా అసలు మంచి వాడుగానే కనిపిస్తాడు. పరిస్థితులు, మనస్థితులు అతనిలోని అసురత్వాన్ని రెచ్చగొట్టినట్టు తోస్తుంది. సాధు వేషంలో సీతను సమీపించిన రావణుడు సీత మనస్సులో చివరివరకు సాధువుగానే నిలిచిపోతాడు. బుద్ధిమంతుడైన హనుమంతుడు మొట్టమొగట మండోదరిని చూచి ఆమె సీతాదేవి అని భావిస్తాడు. మండోదరికీ సీతకూ గల రూప సామ్యం ఇద్దరినీ ఒక కోవకు చెందిన మహా పతివ్రతలుగా నిరూపిస్తుంది. ఇలా మంచినీ, చెడునూ కలగలుపుగా మిశితంచేసి లోక ధర్మాన్ని ఆలోక మధురంగా చిత్రించటం వల్ల రామాయణ కథ ఆచంద్రార్కంగా జనమానసంలో నిలిచిపోయింది.

"కల్యాణీ బతగాథేయం లౌకికీ ప్రతి భాతిమా
ఏతి జీవంత మానందో నరం వర్ష శతాదపి".

పంచవటిలో రావణుడు తనను వంచించిన తర్వాత జరిగిన రామ లక్ష్మణుల వృత్తాంతం హనుమంతుడి ద్వారా విని అణువణువునా ఆనందంతో పొంగి పోయిన సీతామాత యీమాట అంటుంది. కల్యాణకరమైన వృత్తాంతం వింటుంటే వందలకొలది సంవత్సరాలు కూడా హాయిగా ఆనందంగా గడిచి పోతాయట. వినేందుకు లోక సహజంగా ఉన్నప్పటికీ ఈ కథలో ఏదో లోకోత్తరమైన సనాతన సత్యసారం ఉన్నదట.

అలాగే అరణ్యవాసం నుండి తిరిగి వస్తున్న రామలక్ష్మణుల వృత్తాంతం హనుమంతుడి ద్వారా విన్న భరతుడు కూడా పరమానంద భరితుడై సరిగా ఇదే మాట అంటాడు. ఇలాంటి శ్లోకాలు కొన్ని వాల్మీకి రామాయణంలో యథాతథంగా రెండు మూడు మార్లు వస్తాయి. వాటిని కొంచెం మెలకువతో గమనించాలి. అవి మాటలు కావు. మంత్రాలు.

కావ్యదృష్టితో చూచినా రామాయణం ఆది కావ్యం అనిపించుకుంది. ఇందులో ఒక్కొక్క వాక్యానికి రసాత్మకమైన కావ్యఖండాన్ని వెలయింపజేయగల శక్తి ఉంది. రామాయణాన్ని ఆధారం చేసుకొని దేశభాషల్లో అనేక ఖండ కావ్యాలు, మహాకావ్యాలు, గేయకావ్యాలు, నాటకాలు, పాటలు, నృత్య గీతికలు వెలిశాలు. ఇంతటి సారవంతమైన కావ్యవస్తువు రామాయణం తర్వాత భారత భాగవతాల్లోనే కనిపిస్తుంది. ఒక విధంగా చూస్తే రామాయణం భారతీయ సంస్కృతిని శారీరక మీమాంసగా చిత్రిస్తుంది. మహాభారతం భారత భారతీ మనస్తత్వాన్ని మనోహారకగా వ్యాఖ్యానిస్తుంది. భాగవతం భారతీయ తత్త్వ జిజ్ఞాసతో ఆత్మ తత్త్వాన్ని పరమ భాగవత పరంగా వివరిస్తుంది. కనుకనే రామాయణం, మహాభారతం, భాగవతం భారతీయ సంస్కృతికి

కండ పుష్టినీ, గుండె బలాన్నీ, నిండుదనాన్నీ, సమకూర్చినట్లు భావించటంలో పొరబాటు లేదు.

"తదు పగత సమాస సంధి యోగం సుమ మధురోప
నతార్థ వాక్య బద్ధం
రఘువర చరితం మునిప్రణీతం దశ శిరసశ్చవధం
నిశామ యధ్వం".

అని కీర్తింపబడిన రామాయణ మహాకావ్యం సరసమైన సమాస సంయోగంతో తియ్యని భావాలను వెలయించే కమ్మని వాక్యాలతో సరస రమణీయంగా, ప్రతిపద మాధుర్యంతో కావ్యజగత్తుకు శాశ్వతమైన శోభ చేకూర్చింది. కొన్ని ప్రక్షిప్త భాగాలను వదలివేస్తే వాల్మీకి కావ్యంలో అనన్య సామాన్యమైన ఔచిత్యం, సౌష్ఠవం, సహజ మాధుర్యం పుష్కలంగా కనిపిస్తాయి. సర్గవిభజనలోనే నిసర్గ లావణ్యం గోచరిస్తుంది. తపశ్చక్షువులతో తాను చూచిన వృత్తాంతాన్ని చూచినది చూచినట్టుగా తూచినట్టు వేరు వేరు దృశ్యాలను వేరు వేరు సర్గలుగా విభజించుకొని వివరించిన వాల్మీకి రామాయణంలోని సర్గలు నిజంగా సర్గ (సృష్టి) ఖండికలు. ఏ సర్గ ఎంత పరిమితి కలిగి ఉండాలని నిర్ణయించటంలో వాల్మీకి దిట్ట. సమస్సమ విభక్తాంగుడైన కావ్య నాయకునివలెనే కావ్యం కూడా సర్వాంగ సౌష్ఠవంతో సమృద్ధంగా కనిపిస్తుంది. ఈ సర్గ విన్యాసానికి తోడు నిరాడంబరమైన భాషాశైలి పాఠకులను మాటిమాటికి చదివి మననం చేసుకునేందుకు ప్రేరేపిస్తుంది. కనుకనే రామాయణం పారాయణ గ్రంథ మయింది. భాషాదృష్టితో చదివినా రామాయణం పండితులకు, పామరులకు కూడా కావలసిన శబ్దశక్తి, అర్థపుష్టి, భావనా సామర్థ్యం ప్రసాదిస్తుంది. "ఈ సంసార మిదెన్ని జన్మలకు నేనిన్ మాని వాల్మీకి భాషా సంక్రాంత ఋణంబు తీర్చగలదా?" అని వెయ్యిమంది విశ్వనాథులు ప్రశ్నించుకున్నా సమాధానం చెప్పగల అతిశయ భాషా నిధి రామాయణ మహాకావ్యం.

నీతి సంహితగా చూస్తే రామాయణంలో లేని నీతి లేదు. నీతిని ప్రీతితో చెప్తేనే గాని సామాన్యుల హృదయంలో అది హత్తుకు పోదు. వాల్మీకి తనంతట తాను నీతిని బోధించినట్టు ఎక్కడా కనిపించదు. కథలో అంతర్లీనంగా పాత్ర పోషణలో భాగంగా సమస్త నీతులు ధ్వనిస్తాయి. బుద్ధిమంతులు తమకు తెలియకుండానే ఆ నీతులను గ్రహిస్తారు. మానవ జీవితంలో మధురాతి మధుర మైన సన్నివేశాలు, కఠిన శిలలను కరిగించే కరుణ గాథలు, అసుర కృత్యాలను ఆప్యాయంతో అంతరింపజేసే సౌహార్ద నిదర్శనలు రామాయణంలో రసనిర్భర పదబంధంతో పాఠకులను ఆకట్టు కుంటాయి. ప్రభు సమ్మతమైన వేదనాదాన్ని కాంతా సమ్మిత మైన కావ్య భాషలో పలికించిన భవ్య రచన రామాయణం.

ఇక తాత్త్విక దృక్పథంతో చూస్తే రామాయణం శారీరిక మీమాంసగా కనిపిస్తుంది. వేదాంతులు తమ వేదాంత దర్శనాన్ని శారీరిక మీమాంస అనే పేర్కొన్నారు. దీనినే బ్రహ్మ సూత్రం అని కూడా అన్నారు. సూక్ష్మంగా పరిశీలిస్తే ఈ బ్రహ్మ సూత్రం రామాయణంలో కూడా కనిపిస్తుంది. షట్కాండల్లో సంచరించే రామాయణ మహాయనంలో షట్చక్రాలు గోచరిస్తాయి. కైకేయి వర యాచనలో మూలాధారం, చిత్రకూటంలో స్వాధిష్ఠానం, అత్రి అనసూయ, అగస్త్యుల ఆతిథ్యంలో మణిపూరం, కబంధ వధలో అనాహతం, పంపా సందర్శనంలో విశుద్ధి, సుగ్రీవాజ్ఞలో ఆజ్ఞా చక్రం స్పష్టంగా కనిపిస్తాయి. సీతా సందర్శనమే సహస్రార బిందు సందర్శనం. రామాయణంలోని పాత్రల పేర్లు కూడా (వాలి, సుగ్రీవుడు, కుంభకర్ణుడు, శూర్పణఖ, దశకంధరుడు, కబంధుడు, త్రిశిరుడు) శరీరంలోని అవయవాలకు సంబంధించి ఉండడం గమనించదగ్గ విషయం. రాముడు ప్రాణ స్వరూపుడు. సీతాదేవి ప్రణవ స్వరూపిణి. ప్రణవ సమేతమైన ప్రాణ సంచారమే సీతారాముల అయనం. అదే రామాయాణం.

ఈ దృష్టితో చూస్తే రామాయణం ఒక మహా మంత్రంలా కనిపిస్తుంది. వేదమాత అయిన గాయత్రిలోని బీజాక్షరాలు

రామాయణంలో పొదిగి ఉండటం వల్ల చతుర్వింశతి సహస్రిక (ఇరవై నాలుగువేల శ్లోకాల సంపుటి)గా పేరు పొందిన యీ మహా గ్రంథం మంత్రపూరితమైన మహా మంత్రరాజంగా కూడా మంత్ర ద్రష్టల మన్ననలను పొంది మననీయంగా పరిగణింప బడింది. ఇది అనుభవం వల్ల తెలుసుకో వలసిన సత్యం. రామాయణంలోని యీ పరమార్థం గ్రహించగలిగిన మహానుభావులు ఇందులోని ఒక్కొక్క అక్షరాన్ని అక్షయపుణ్యకోశంగా భావించారు.

చరితం రఘునాథ స్య శతకోటి ప్రవిస్తరం
ఏకైక మక్షరం ప్రోక్తం మహాపాతక నాశనం.

యువభారతి సాహిత్య సమావేశాలు

సమాజంలో సామరస్యాన్ని పెంపొందించేందుకు సాహిత్యం కంటె ఇతర సాత్త్విక సాధనం లేదనే విశ్వాసంతో గడచిన పదహారు సంవత్సరాలుగా కృషి చేస్తున్న సంస్థ 'యువభారతి'. మనిషిలో అంతర్లీనంగా ఉన్న ప్రతిభా పరిమళాలు పరివ్యాప్తం కావడానికి యువభారతి ప్రతినెల మొదటి, మూడు ఆదివారాలలో సుల్తాన్ బజార్‌లోని శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్ర భాషానిలయంలో సాయంత్రం 5 నుండి 8 గంటల వరకూ సాహితీ సమావేశాలు నిర్వహిస్తున్నది. ఈ సమావేశాలకు సహృదయులందరూ ఆహ్వానితులే!

యువభారతి

సాహితీ సాంస్కృతిక సంస్థ

5, కింగ్స్‌వే, సికిందరాబాదు-3